

પોરબંદર જિલ્લાના ધોરણ -1 અને 2 ના શિક્ષકોમાં NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજનો અભ્યાસ

પ્રેરક

શ્રી એસ.જે.ડુમરાળિયા

પ્રાચાર્ય

શ્રી રામબા જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન, પોરબંદર

માર્ગદર્શક

ડૉ. દક્ષાબેન એચ.જોશી

સિનીયર લેકચરર

શ્રી રામબા જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન,
પોરબંદર

પ્રયોજક

ડૉ. યુ.ડી.મહેતા

સિનીયર લેકચરર

શ્રી રામબા જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન,
પોરબંદર

શ્રી રામબા જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન, પોરબંદર

વર્ષ 2021-22

જી.સી.ઈ.આર.ટી.-ગાંધીનગરની સંશોધન યોજના અંતર્ગત અનુદાનિત સંશોધન

ઋણ સ્વીકાર

આ સંશોધન અભ્યાસમાં ખૂબ જ રસ લઇ જરૂરી પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહન આપનાર જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન, પોરબંદર નાં પ્રાચાર્ય શ્રી સુરેશભાઈ જે. ડુમરાળિયા સાહેબનો નો આ તકે ઋણ સ્વીકાર કરું છું.

શૈક્ષણિક સંશોધનમાં સૂઝ વધારી છે અને હંમેશા મને માર્ગદર્શન અને પ્રેરણા આપી છે તેવા ડૉ. દક્ષાબેન એચ.જોશીની નો હૃદયપૂર્વક આભાર માનું છે.

પ્રસ્તુત સંશોધનકાર્ય કરવામાં મદદરૂપ બની ઉત્સાહ વધારેલ છે તેવા શ્રી રામબા જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન, પોરબંદરનાં સમગ્ર શૈક્ષણિક અને વહીવટી પરિવાર પ્રત્યે સંશોધક આભારની લાગણી વ્યક્ત કરે છે. આ સંશોધન માટે પસંદ થયેલ પોરબંદર જીલ્લાનાં બીઆરસી કો-ઓર્ડિનેટર અને સીઆરસી કો-ઓર્ડિનેટર તથા સરકારી પ્રાથમિક શાળાનાં અને પ્રાઇવેટ શાળાનાં આચાર્ય અને ધોરણ-1 અને 2 શિક્ષકોનો સહયોગ મળ્યો, તે બદલ સંશોધક હૃદયપૂર્વક આભારની લાગણી વ્યક્ત કરે છે. પ્રસ્તુત સંશોધનમાં પ્રત્યક્ષ યા પરોક્ષ રીતે જેમનો સહકાર મળ્યો છે . તેમનો આ તકે ઋણ સ્વીકાર કરું છું.

સંશોધક

ડૉ. યુ.ડી.મહેતા

સ્વીકૃતિપત્ર

અમારી સંસ્થાનાં સિનીયર લેક્ચરર ડો.યુ.ડી.મહેતાએ એ જી.સી.ઇ.આર.ટી., ગાંધીનગરની સંશોધન યોજના અંતર્ગત વર્ષ 2021-22 માં પોરબંદર જિલ્લાના ધોરણ -1 અને 2 ના શિક્ષકોમાં NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજનો અભ્યાસ ' શીર્ષક હેઠળ શૈક્ષણિક સંશોધન પૂર્ણ કરી અત્રે સુપરત કરેલ છે.

માર્ગદર્શક
ડૉ. દક્ષાબેન એચ.જોશી
શ્રી રામબા જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન
પોરબંદર

પ્રાચાર્ય
શ્રી એસ.જે ડુમરાળિયા
શ્રી રામબા જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન
પોરબંદર

તારીખ :

સ્થળ : શ્રી રામબા જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન - પોરબંદર

અનુક્રમણિકા

પ્રકરણ ક્રમાંક	વિગત	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
	નામાભિધાન પૃષ્ઠ	
	સ્વીકૃતિ પ્રમાણપત્ર	ii
	ઋણ સ્વીકાર	Iii
	અનુક્રમણિકા	iv-v
	સારણીસૂચિ	vi
1	સંશોધન સમસ્યાનો પરિચય	1-8
1.0	પ્રાસ્તાવિક	1
1.1	સમસ્યા કથન	1
1.2	અભ્યાસના હેતુઓ	2
1.3	ઉત્કલ્પનાઓ	2
1.4	સંશોધનનું ક્ષેત્ર	3
1.5	સંશોધન પ્રકાર	4
1.6	અભ્યાસમાં સમાવિષ્ટ ચલો	4
1.7	પદોની વ્યવહારુ વ્યાખ્યાઓ	5
1.8	અભ્યાસની અગત્ય	6
1.9	સંશોધનનો વ્યાપ	7
1.10	અભ્યાસની મર્યાદા	7
1.11	હવે પછીના પ્રકરણોનું આયોજન	8
2	સંશોધનની સૈદ્ધાંતિક અને વ્યવહારુ સમીક્ષા	10-15
2.0	પ્રાસ્તાવિક	10
2.1	વિષયવસ્તુની તાત્વિક સમીક્ષા	10
2.2	પૂર્વે થયેલાં સંશોધનોની વ્યવહારુ સમીક્ષા	17
2.3	સંશોધનોની વિશ્લેષણાત્મક સમીક્ષા	26
2.4	પસંદિત સંશોધનોની સંયોજનાત્મક સમીક્ષા	27
2.5	પ્રસ્તુત સંશોધનની વિશેષતા	32
3	સંશોધન યોજના અને તેના આધારો	33 -39
3.1	વ્યાપવિશ્વ	33
3.2	નમૂના પસંદગી	33
3.3	સંશોધન પદ્ધતિ	34
3.4	સંશોધનના ક્ષેત્રો	35
3.5	ઉપકરણ વિગત	36
3.6	માહિતીનું એકત્રીકરણ	37
3.7	પ્રાપ્ત માહિતી	38
3.8	માહિતી પૃથક્કરણ અને અર્થઘટનની રીત	38
4.	માહિતીનું પૃથક્કરણ અને અર્થઘટન	40-45
4.0	પ્રાસ્તાવિક	40
4.1	માહિતીનું સ્વરૂપ	40

4.2	ઉત્કલ્પનાઓની ચકાસણી	40
5.	સારાંશ, તારણો, ફલિતાર્થો અને ભલામણો	46-48
5.0	પ્રાસ્તાવિક	46
5.1	અભ્યાસનો સારાંશ	46
5.2	અભ્યાસનાં તારણો	46
5.3	શૈક્ષણિક ફલિતાર્થો	47
5.4	ભાવિ સંશોધનો અંગેની ભલામણો	48
	સંદર્ભ સૂચિ	51
	પરિશિષ્ટ- NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ અંગેની પ્રશ્નાવલી	52-55

સારણી સૂચિ

4.1	જાતીયતા સંદર્ભે પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોના NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજના સરેરાશ પ્રાપ્તિ વચ્ચેના તફાવતની સાર્થકતા	43
4.2	શાળાના મેનેજમેન્ટ સંદર્ભે પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોના NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તિ વચ્ચેના તફાવતની સાર્થકતા	44
4.3	શૈક્ષણિક અનુભવ સંદર્ભે પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોના NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજના સરેરાશ પ્રાપ્તિ વચ્ચેના તફાવતની સાર્થકતા	45
4.4	શાળામાં ભણાવતા વિષય સંદર્ભે પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોના NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તિ વચ્ચેના તફાવતની સાર્થકતા	46

પ્રકરણ - 1

સંશોધન સમસ્યાનો પરિચય

1.0 પ્રાસ્તાવિક

અગાઉની શિક્ષણ નીતિઓમાં શિક્ષણની તકો ઉપલબ્ધ કરાવવી અને સમાન મુદ્દાઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવ્યું હતું. 1986 ની રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિની અધુરી કાર્યસૂચિને 1992 માં સંવર્ધિત કરવામાં આવી કે જેમાં રહેલી અપૂર્તતાઓની પૂર્તિ કરવાનો આ (1986/92)ની નીતિ દ્વારા પૂર્ણ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો. 1986-92 ની શિક્ષણ નીતિ પછી એક મુખ્ય બદલાવ બાળકોને મફત અને ફરજિયાત શિક્ષણના અધિકારનો કાયદો 2009 છે, કે જે સાર્વત્રિક પ્રારંભિક શિક્ષણના ધ્યેયને સૂચક કાયદાકીય અધિકાર આપવા માટેનો હતો.

ત્રણ ચાર વરહના વિચાર વિમર્શ પછી લાખો સલાહ સુચન અને તેના પર થયેલા મંથન પછી 29 July 2020 ના રોજ રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિનો અમલ થયો છે. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ-2020 (NEP-2020) અમલ બાદ દેશમાં વ્યાપક ચર્ચા થઇ, જુદા જુદા ક્ષેત્રના લોકો જુદી જુદી વિચારધારાઓ સાથે સંકળાયેલા લોકોએ પોતાના અભિપ્રાયો આપી અને સમીક્ષા કરી છે.

NEP-2020 માં મુખ્ય ચાર વિભાગમાં અમલીકૃત કરવામાં આવી છે. જેમાં વિભાગ-1 શાળા શિક્ષણ, વિભાગ-2 ઉચ્ચ શિક્ષણ, વિભાગ-3 અન્ય કેન્દ્રવર્તી શિક્ષણક્ષેત્રો અને વિભાગ-4 અમલીકરણ વ્યૂહરચના સાથે સંકળાયેલ છે. જેમાં હું જે ક્ષેત્ર સાથે સંકળાયેલી છું તે શાળા શિક્ષણ છે, પરંતુ તેનો પાયો પૂર્વ પ્રાથમિક શિક્ષણ છે. આથી પ્રયોજકે ઘો. 1 અને 2 ના શિક્ષકો ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની કેટલી સમજ ધરાવે છે, તે જાણવા પ્રસ્તુત અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવ્યો છે.

1.1 સમસ્યા કથન

પ્રસ્તુત અભ્યાસની સમસ્યાના શીર્ષકને પ્રયોજકે આ મુજબ શબ્દબદ્ધ કર્યું હતું.

પોરબંદર જિલ્લાના ધોરણ -1 અને 2 ના શિક્ષકોમાં NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજનો અભ્યાસ

પ્રયોજકે પ્રસ્તુત અભ્યાસના ભાગરૂપે પોરબંદર જિલ્લાના પોરબંદર જિલ્લાની ની વર્ષ 2021 - 22 માં ધોરણ-1 અને 2 ના શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ તપાસી હતી.

1.2 અભ્યાસના હેતુઓ

માનવી જે કાંઈપણ કાર્ય કરે છે, તેમાં હેતુ રહેલો હોય છે. હેતુ વગરનું કોઈ પણ કાર્ય હોતું નથી. ઉચાટ (1997) ના જણાવ્યા અનુસાર, "અભ્યાસનાં હેતુઓ એ સમગ્ર સંશોધન કાર્યનો કેન્દ્રવર્તી ભાગ છે."

પ્રસ્તુત સંશોધન માટે પ્રયોજકે આ પ્રમાણે હેતુઓ નક્કી કર્યા હતા. જે હેતુઓને લક્ષમાં રાખીને પ્રસ્તુત સંશોધન હાથ ધરવામાં આવ્યું હતું.

1. પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ-1 અને 2 ના શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ માપન માટે પ્રશ્નાવલીની સંરચના કરવી.
2. પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ-1 અને 2 ના શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવો.
3. પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ-1 અને 2 ના શિક્ષકોની જાતીયતા અનુસાર તેમની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવો.
4. પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ-1 અને 2 ના શિક્ષકોની શૈક્ષણિક અનુભવ અનુસાર તેઓની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવો.
5. પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ-1 અને 2 ના શિક્ષકોની શાળામાં ભણાવતા વિષય અનુસાર તેઓની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવો.
6. પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ-1 અને 2 ના શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાત અનુસાર તેઓની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવો.

1.3 ઉત્કલ્પનાઓ

સંશોધન અભ્યાસનું શીર્ષક નક્કી કર્યા બાદ સંશોધકને ઉત્કલ્પના અંગેની શાસ્ત્રીય તેમજ વ્યાવહારિક સમજ હોવી આવશ્યક છે. સંશોધનને પદ્ધતિસર કાર્યાન્વિત કરવા માટે સંશોધન સમસ્યાની પસંદગી કરતાં પહેલાં સંશોધકે સૌપ્રથમ ઉત્કલ્પના અંગેની સંપૂર્ણ સમજ મેળવવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો. શાહ (1997) ઉચાટને ટાકતા જણાવે છે, "સંશોધન અભ્યાસનાં હેતુઓ અને શીર્ષક નક્કી કર્યા બાદ સંશોધક પોતાની સમસ્યાના સંદર્ભમાં કામચલાઉ જવાબો, ઉકેલો રચે છે, જેને ઉત્કલ્પના તરીકે ઓળખવામાં આવે છે."

પ્રસ્તુત અભ્યાસના હેતુઓના સંદર્ભમાં પ્રયોજકે નીચે પ્રમાણે શૂન્ય ઉત્કલ્પનાઓ રચી હતી.

1. પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ-1 અને 2 ના શિક્ષકોની જાતીયતા(પુરુષ અને સ્ત્રી) અનુસાર તેઓની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજના સરેરાશ પ્રાપ્તિ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.
2. પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ-1 અને 2 ના શિક્ષકોના શૈક્ષણિક અનુભવ (5 થી 15 વર્ષ અને 15 વર્ષથી વધુ) અનુસાર તેઓની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજના સરેરાશ પ્રાપ્તિ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.
3. પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ-1 અને 2 ના શિક્ષકોના શાળામાં ભણાવતા વિષય (ગુજરાતી અને ગણિત અલગ અલગ અને બન્ને વિષય) અનુસાર તેઓની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજના સરેરાશ પ્રાપ્તિ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.
4. પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ-1 અને 2 ના શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાત (PTC અને B.Ed.)અનુસાર તેઓની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજના સરેરાશ પ્રાપ્તિ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

1.4 સંશોધનનું ક્ષેત્ર

શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં અનેક સંશોધનો થતા રહે છે. પ્રત્યેક સંશોધન કોઈ ચોક્કસ ક્ષેત્રને સ્પર્શતું હોય છે. શૈક્ષણિક સંશોધનના ક્ષેત્રો સંકુલ અને ખૂબ જ વિશાળ છે. પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં વળી પેટા ક્ષેત્રો હોય છે, અને તેને લગતી અનેક સમસ્યાઓ સંશોધનકાર માટે ઉપલબ્ધ છે. શાહ (૨૦૦૪) સંશોધનના ક્ષેત્રો આ પ્રમાણે દર્શાવે છે. (૧)અભ્યાસ સુધારણા, (૨) શૈક્ષણિક માપન અને મૂલ્યાંકન, (૩) કેળવણી અને સમાજ પરિવર્તન, (૪) શિક્ષણ અને રોજગાર, (૫) શૈક્ષણિક અને વ્યાવસાયિક માર્ગદર્શન, (૬) શાળાની ભૌતિક સુવિધાઓ બાળવિકાસ, (૭)સિદ્ધિ પ્રેરણા, (૮) કમ્પ્યુટર દ્વારા સ્વધ્યયન, (૯) શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાન, (૧૦) મૂલ્ય શિક્ષણ.

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજનો અભ્યાસ કરવાનો છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસનું ક્ષેત્ર પ્રાથમિક શિક્ષણ નામનાં સંશોધન ક્ષેત્રમાં સમાવિષ્ટ કરી શકાય.

1.5 સંશોધન પ્રકાર

સંશોધન એ વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરતું કાર્ય છે. અને તેને જે તે ક્ષેત્રમાંથી ઉપસ્થિત થયેલ અર્થપૂર્ણ સમસ્યાનાં વ્યવસ્થિત, વસ્તુલક્ષી અને અનુભવની એરણ પર ચકાસી શકાય તેવા ઉકેલ સાથે સંબંધ છે. તેનું સ્વરૂપ કે પ્રકાર સંબંધિત પ્રશ્નોનાં સ્વરૂપ પ્રમાણે બદલાય છે.

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજનો અભ્યાસ કરવા માટે પ્રશ્નાવલીની સંરચના કરવામાં આવી હતી. પ્રસ્તુત અભ્યાસ પૃથક્કરણની દૃષ્ટિએ આ સંશોધન "સંખ્યાત્મક" પ્રકારનું હતું.

1.6 અભ્યાસમાં સમાવિષ્ટ ચલો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સંશોધકે સમસ્યા પસંદ કરી, ત્યારબાદ તેમાં સમાવિષ્ટ ચલોનો અભ્યાસ કર્યો હતો.

ચલ એટલે એક લક્ષ્યાંકનું મૂલ્ય કે ઘટક જે ચલાયમાન હોય, અથવા વ્યક્તિગત કિસ્સાઓમાં અલગ હોય.

ચલ એ ગુણધર્મ છે કે, જેને મૂલ્યો આપી શકાય. વ્યક્તિ, જૂથ કે પર્યાવરણનું કોઈ પણ લક્ષણ કે જે બદલાઈ શકે છે.

તેને ચલ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. શાહ (2004) ના જણાવ્યા પ્રમાણે ચલોના મુખ્યત્વે પાંચ પ્રકાર છે.

1. સ્વતંત્ર ચલ : બીજા કોઈ ચલમાં પરિવર્તન આણવા માટે તે કોઈ એક ચલમાં પરિવર્તન આણે છે કે તેનું નિયમન કરે છે, તેને સ્વતંત્ર ચલ કહેવામાં આવે છે. અર્થાત સ્વતંત્ર ચલ એ અસર કરનાર ચલ છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં સ્વતંત્ર ચલ તરીકે નીચેના ચલોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

1.1 જાતીયતા : જાતીયતાની બે કક્ષાઓ આ મુજબ હતી. - સ્ત્રી અને પુરુષ.

1.2 શૈક્ષણિક અનુભવ : શૈક્ષણિક અનુભવની બે કક્ષાઓ આ મુજબ હતી. - 5 થી 15 વર્ષ અને 15 વર્ષથી વધુ

1.3 શાળામાં ભણાવતા વિષય : શાળામાં ભણાવતા વિષય બે કક્ષાઓ આ મુજબ હતી.-ગુજરાતી -ગણિત અલગ અલગ અને બન્ને વિષયો

1.4 શૈક્ષણિક લાયકાત : શૈક્ષણિક લાયકાતની બે કક્ષાઓ આ મુજબ હતી. - PTC અને B.Ed.

2. પરતંત્ર ચલ : " સ્વતંત્ર ચલમાં આવતા બદલાવ સાથે જે ચલમાં પણ બદલાવ આવે, તેને પરતંત્ર ચલ કહેવામાં આવે છે."

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજની પ્રશ્નાવલી પર પ્રાપ્ત થયેલા પ્રશ્નોએ પરતંત્ર ચલ હતો.

3. અંકુશિત યલ : "એ યલ કે જેમની અસરને તટસ્થ કે અંકુશિત કરવામાં આવે છે, તેને અંકુશિત યલ કહેવામાં આવે છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં અંકુશિત યલો આ પ્રમાણે હતા.

3.1 વિસ્તાર

3.2 શાળાનું પર્યાવરણ

4. આંતરવર્તી યલ : "કેટલાક યલોની અસર કાલ્પનિક હોય છે. તેવો પરતંત્ર યલ પર અસર કરે છે. એવું અનુમાન બાંધી શકાય તેવો અમૂર્ત હોય છે. આવા યલને આંતરવર્તી યલ કહે છે."

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં આંતરવર્તી યલ તરીકે અભિરુચિ તેમજ વલણનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

1.7 પદોની વ્યવહારુ વ્યાખ્યા

સંશોધનની સમસ્યામાં અમુક પદો એવા જોવાં મળે છે કે, જેનું અર્થઘટન કરવાથી સમસ્યા સંપૂર્ણ સ્પષ્ટ બની જાય છે. આવા અર્થઘટનોથી કેટલાક પદોનો અર્થ સંશોધનનાં સંદર્ભમાં હોય છે, તે જાણી શકાય છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં સમાવિષ્ટ પદોની વ્યાહારિક વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે નક્કી કરાઈ હતી.

1. **પ્રાથમિક શાળા.** પોરબંદર જિલ્લાની જિલ્લા શિક્ષણ સમિતિ સંચાલિત 1 થી 7 અથવા 8 ધોરણ ધરાવતી પ્રાથમિક શાળા.

2. **શિક્ષકો.** પોરબંદર જિલ્લામાં પોરબંદર તાલુકાના શિક્ષણ સમિતિ સંચાલિત પ્રાથમિક શાળામાં અધ્યાપન કાર્ય કરાવતા ધોરણ 1 અને 2 ના શિક્ષકો.

4. **NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ .** પ્રયોજક રચિત NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પ્રસ્નાવલી પર શિક્ષકોએ મેળવેલ કુલ પ્રાપ્તિને અહી તેમની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ ગણવામાં આવશે.

1.8 અભ્યાસની અગત્ય

કોઈ પણ સંશોધન તેની આગવી અગત્ય ધરાવતું હોય છે. આ માટે પ્રસ્તુત સંશોધનનું મહત્વ આ મુજબ દર્શાવી શકાય.

1. પ્રસ્તુત અભ્યાસ દ્વારા રચવામાં આવેલ ' NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પ્રસ્નાવલી દ્વારા શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની માપી શકાશે.

2. પ્રયોજક દ્વારા રચવામાં આવેલ ઉપકરણ ભાવિ સંશોધકોને અભ્યાસ માટે યોગ્ય માર્ગદર્શન પૂરું પાડી શકાશે.
3. પ્રાથમિક શાળાના ધો. 1 અને 2 ના શિક્ષકો કેટલે અંશે NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ ધરાવે છે, તે જાણી શકાશે.
4. શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પર તેમની જાતીયતાની અસર જાણી શકાશે.
5. શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પર અનુભવની અસર જાણી શકાશે.
6. શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પર શાળામાં ભણાવતા વિષયની અસર જાણી શકાશે.

1.9 સંશોધનનો વ્યાપ

કોઈપણ સંશોધનના પરિણામો દરેક સમયમાં, દરેક પરિસ્થિતિને લાગુ પાડી શકાય નહીં. પ્રયોજકે પોતે હાથ ધરેલા સંશોધનનાં પરિણામો જે વિસ્તારને લાગુ પાડી શકાય તે વિસ્તારને સુસ્પષ્ટ કરી પોતાના અભ્યાસ ક્ષેત્રનો વ્યાપ સ્પષ્ટ કરવો જોઈએ.

1. પ્રયોજકે વ્યાપવિશ્વ તરીકે પોરબંદર જિલ્લાની પોરબંદર તાલુકાની પ્રાથમિક શાળાના ધો.1 અને 2 ના શિક્ષકોનો જ સમાવેશ કર્યો હતો.
2. પ્રસ્તુત સંશોધન સને. 2021-22 માં હાથ ધરવામાં આવ્યું હતું. ભવિષ્યમાં પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજમાં સમય જતા પરિવર્તન આવી શકે.

1.10 અભ્યાસની મર્યાદાઓ

કોઈ પણ કાર્ય કે વસ્તુ સંપૂર્ણ હોતી નથી. તેવી જ રીતે સંશોધન કાર્ય પણ હંમેશા સંપૂર્ણ અને ક્ષતિરહિત હોય તેવું બનતું નથી. પ્રયોજક ગમે તેટલી કાળજી રાખે પરંતુ કંઈક ક્ષતિ રહી જવા પામતી હોય છે. આ સંદર્ભમાં ઉચાટ અને અન્યો (1998) જણાવે છે કે, "પ્રયોજકે ગમે તેટલી કાળજી લીધી હોય છતાં કદાપિ કોઈ સંશોધન સંપૂર્ણ અને શાસ્ત્રીય રીતે હાથ ધરી શકાયું હોય તેમ બની શકતું નથી. કંઈક અધૂરપ કે ક્ષતિ અવશ્ય રહી જાય છે." તેથી જ પ્રસ્તુત સંશોધનમાં પણ અમુક ક્ષતિઓ રહી હોય તે સ્વાભાવિક છે. વળી પ્રસ્તુત અભ્યાસ એક

વર્ષમાં પૂર્ણ કરવાનું હોય પ્રાપ્ત સમય, શક્તિ અને આર્થિક બાબતોને લઈને અમૂક મર્યાદાઓ રહી જવા પામી શકે છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસની મર્યાદા આ પ્રમાણે હતી.

1. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં પ્રયોજકે NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પ્રસ્નાવલી જાતે બનાવી હતી. જેથી સ્વ-રચિત ઉપકરણનો ઉપયોગ કરેલ છે.
2. NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ જાણવા માટે પ્રયોજકે NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજની પ્રસ્નાવલીમાં દર્શાવેલ પ્રશ્નો જ ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યાં હતાં.
3. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં પોરબંદર જિલ્લાની જિલ્લા પ્રાથમિક શિક્ષણ સમિતિ સંચાલિત સરકારી પ્રાથમિક શાળા અને પ્રાઇવેટ પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ 1 અને 2 ના શિક્ષકો પૂરતો માર્યાદિત કરવામાં આવ્યો હતો.
4. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં પ્રાથમિક શાળાનાં વર્ષ 2020-21માં અધ્યાપન કાર્યમાં કાર્યરત ધોરણ 1 અને 2 ના શિક્ષકોનો જ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

1.11 હવે પછીના પ્રકરણોનું આયોજન

પ્રસ્તુત સંશોધન અહેવાલને પાંચ પ્રકરણોમાં વિભાજિત કરેલ છે.

પ્રકરણ 2 સંશોધનની સૈદ્ધાંતિક સમીક્ષા

પ્રકરણમાં 2 માં NEP 2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કા અંગેની સૈદ્ધાંતિક બાબતો મુકવામાં આવી છે.

પ્રકરણ 3 સંશોધનની યોજના અને તેના આધારો

પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં વ્યાપવિશ્વ અને નમૂના પસંદગી, માહિતી એકત્રીકરણ અને તેનું આયોજન, અમલીકરણ અને અનુભવો, વ્યાપવિશ્વ, નમૂના પસંદગી માહિતી પ્રાપ્તિના ઉપકરણો તથા માહિતી વિશ્લેષણની પ્રયુક્તિઓ દર્શાવવામાં આવેલ છે.

પ્રકરણ 4 પ્રાપ્ત માહિતીની રજૂઆત, પૃથક્કરણ અને અર્થઘટન

પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં હેતુઓ અનુસાર પ્રાપ્ત થયેલ માહિતીનું સંખ્યાત્મક રીતે વિશ્લેષણ કરી તેના પરિણામો રજૂ કરવામાં આવેલ છે.

પ્રકરણ 5 સારાંશ, તારણો, ફલિતાર્થો અને ભલામણો

પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં પ્રાપ્ત માહિતી ઉપરથી મળેલાં પરિણામોનો સારાંશ, સંશોધનના તારણો, ફલિતાર્થો અને ભાવિ સંશોધનો માટેની ભલામણોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રકરણ - 2

સંશોધનની સૈદ્ધાંતિક અને વ્યવહારુ સમીક્ષા

2.0 પ્રાસ્તાવિક

સંશોધન સમસ્યાનું સ્પષ્ટીકરણ મેળવવા માટે પ્રયોજક સંબંધિત સાહિત્યનું વાચન અને સમીક્ષાત્મક નોંધ તૈયાર કરે છે. જેથી પ્રયોજકની સંશોધન સમસ્યા વિશેની સમજ અને કાર્યની સુઝ વધે છે. તેમજ હાથ ધરેલ અભ્યાસ વધુ સમૃદ્ધ બને છે. ઉપરાંત તે પોતાના વિષયના કાર્યને અગાઉના સંશોધનની મર્યાદાઓમાંથી મુક્ત રાખી શકે છે. અન્ય ક્ષેત્રોની માફક શિક્ષણનાં ક્ષેત્રે પ્રયોજક જે ક્ષેત્રમાંથી સંશોધનની સમસ્યા પસંદ કરવા ઈચ્છતા હોય એ ક્ષેત્રે અદ્યતન માહિતી મેળવવી જરૂરી બને છે.

હરિભાઈના મતાનુસાર (199૨) " સમસ્યાના વિકાસ માટે અને સંશોધન યોજનાની સૂઝ માટે સાહિત્યની સમીક્ષા જરૂરી છે. સાહિત્યનાં સંપૂર્ણ નિષ્કર્ષ દ્વારા સમસ્યાની પૂર્ણ ભૂમિકા સ્પષ્ટ થવી જોઈએ."

NEP-2020 સંદર્ભે હાલ કોઈ સંશોધન ઉપલબ્ધ ન હોય આથી આ પ્રકરણમાં વ્યવહારિક સમીક્ષામાં ગવર્મેન્ટ પોલીસી સંબંધિત સંશોધનોના સારાંશ અને સમીક્ષા મૂકવામાં આવેલ છે.

2.1 વિષયવસ્તુની તાત્વિક સમીક્ષા

બદલાતા સમયની સાથે એક નવી વિશ્વ વ્યવસ્થા એક નવા રંગરૂપ સાથે ઉભી થઈ રહી છે. નવા વૈશ્વિક ધારા-ધોરણ પણ નક્કી થઈ રહ્યા છે. આ હિસાબે ભારતની શિક્ષણ પદ્ધતિમાં જડમૂળથી ફેરફાર થાય એ ખુબ જ જરૂરી હતું. શાળા અભ્યાસક્રમના 10+2 માળખામાંથી આગળ વધીને હવે 5+3+3+4 નું માળખું આપવું એ આ દિશામાં ભરેલું એક ડગલું છે. આપને આપણા વિદ્યાર્થીઓને વિશ્વ નાગરિક પણ બનાવવાના છે અને એ પણ ધ્યાન રાખવાનું છે કે વિશ્વ નાગરિક બનવાની સાથોસાથ તેઓ પોતાના મુળિયા સાથે જોડાઈ રહે. અત્યાર સુધીની શિક્ષણ પદ્ધતિમાં બાળક શું વિચારે છે ? (What to think?) તે અગત્યનું હતું. જ્યારે આ શિક્ષણનીતિમાં બાળકે કેવી રીતે વિચારવું ? (How to think) ને મહત્વનું ગણવામાં આવ્યું છે.

રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ 2020 અનુસાર 2026 -27 સુધીમાં પ્રાથમિક સ્તરે પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન કુશળતા સાર્વત્રિક રીતે તમામ બાળકોમાં સિદ્ધ કરવાની શાળા શિક્ષણ પ્રણાલી માટે સર્વોચ્ચ પ્રાથમિકતા છે. હાલમાં પ્રાથમિક સ્તરે વિદ્યાર્થીઓનો મોટો હિસ્સો મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી

શક્યો નથી. NEP -2020 એ વાતનું પુનરાવર્તન કરે છે કે આ કટોકટીને ઝડપથી અને તાત્કાલિક દૂર કરવી હિતાવહ છે, જેથી શાળાઓમાં મૂળભૂત શિક્ષણ પ્રાપ્ત થઈ શકે અને તમામ વિદ્યાર્થીઓ ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણ મેળવવાની તક મેળવી શકે. તમામ બાળકો માટે પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન નું જ્ઞાન મેળવવું એ તાત્કાલિક રાષ્ટ્રીય મિશન બનવું જોઈએ.

પ્રારંભિક સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન (Foundational literacy and Numeracy)- FLN શા માટે ?

પાયાનું ભણતર એ બાળક માટે તમામ ભવિષ્યના શિક્ષણનો આધાર છે. સમજ, વાચન અને ગણિતની મૂળભૂત કામગીરી સાથે મૂળભૂત પાયાની કુશળતા હાંસલ ન કરવી, બાળકને ધોરણ ૩ થી આગળના અભ્યાસક્રમની જટિલતાઓ માટે તૈયારી વિનાનું છોડી દે છે. પ્રારંભિક શિક્ષણના મહત્વને માન્યતા આપતા રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનીતિ 2020 જણાવે છે કે, “ અમારી 2026-2027 સુધીમાં પ્રાથમિક શાળાઓમાં સાર્વત્રિક પાયાની સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનનું જ્ઞાન મેળવવાની સૌથી વધુ પ્રાથમિકતા હોવી જોઈએ. જો આ સૌથી મૂળભૂત શિક્ષણ (એટલે કે પાયાના સ્તરે વાચન, લેખન અને ગણન) પ્રથમ પ્રાપ્ત ન થાય તો આ નીતિનો બાકીનો ભાગ આમારા આવા મોટા ભાગના વિદ્યાર્થીઓના માટે અપ્રસ્તુત રહેશે.

FLN કૌશલ્યો શું છે ?

પાયાની ભાષા અને સાક્ષરતા :

પ્રાથમિક શાળાના પ્રારંભિક વર્ષોમાં ભાષા અને સાક્ષરતા વિકાસ મારે મૂળ ભાષામાં મૌખિક ભાષાનો વિકાસ, શ્રવણ સમજણ કુશળતા, પ્રિન્ટ જાગૃતિ તેમજ વાચન અને લેખન કૌશલ્યોનો વિકાસ કરવો મહત્વપૂર્ણ છે. ભાષાનું પહેલાથી અસ્તિત્વ ધરાવતું જ્ઞાન ભાષાઓમાં સાક્ષરતા કૌશલ્ય નિર્માણ કરવામાં મદદ કરે છે, જે બાળકોની માતૃભાષા મજબૂત પાયો ધરાવે છે, તેઓ વધુ સરળતાથી બીજી ભાષા શિક્ષી શકે છે.

પાયાની ભાષા અને સાક્ષરતાના મુખ્ય ઘટકો

- મૌખિક ભાષા વિકાસ : મૌખિક ભાષામાં અનુભવો, વાચન અને લેખનની કુશળતા વિકસાવવા માટે મહત્વપૂર્ણ છે.
- ધ્વન્યાત્મક જાગૃતિ : આ ક્ષેત્રમાં શબ્દ જાગૃતિ, કવિતા જાગૃતિ અને શબ્દોની અંદર અવાજોની જાગૃતિનો સમાવેશ થાય છે, જે ભાષા સાથે તેમના અર્થપૂર્ણ જોડાણમાંથી ઊભરી આવવી જોઈએ.

- ડીકોડીંગ : આ ક્ષેત્રમાં પ્રિન્ટ (છાપ) જાગૃતિ, અક્ષર જ્ઞાન અને ડીકોડીંગ અને શબ્દ ઓળખની ક્ષમતાનો સમાવેશ થાય છે.
- શબ્દ ભંડોળ : આ ક્ષેત્રમાં મૌખિક શબ્દ ભંડોળ, વાચન/લેખન શબ્દ ભંડોળ, અને શબ્દોનું મોર્ફોલોજીકલ (શબ્દોના સ્વરૂપો) વિશ્લેષણનો સમાવેશ થાય છે.
- વાચન સમજણ : આ ક્ષેત્ર ગ્રંથોને સમજવા અને તેમની પાસેથી માહિતી મેળવવાની તેમજ પાઠોનું અર્થઘટન કરવાની ક્ષમતાને આવરીલે છે.
- વાચનપ્રવાહ : ચોકસાઈ, ઝડપ (સ્વ યાલીતતા), અભિવ્યક્તિ (પ્રોસોડી) અને સમજણ સાથે લખાણ વાચવાની ક્ષમતાનો ઉલ્લેખ કરે છે, જે બાળકોને ટેક્સ્ટમાંથી (લખાણમાંથી) અર્થ બનાવવા દે છે.
- પ્રિન્ટ (છાપ) વિશેનો ખ્યાલ : બાળકોને સમજણ કૌશલ્ય વિકસાવવા માટે વિવિધ પ્રકારના પ્રિન્ટ (છાપ) સમૃદ્ધ વાતાવરણના સંપર્ક માં આવવાની જરૂર છે.
- લેખન : આ ક્ષેત્રમાં અક્ષરો અને શબ્દો લખવાની તેમજ અભિવ્યક્તિ માટે લખવાની ક્ષમતાનો સમાવેશ થાય છે.
- વાચન/ સંસ્કૃતિ/ વાચન તરફ ઝોક : વિવિધ પ્રકારના પુસ્તકો અને અન્ય વાચન સામગ્રી સાથે જોડાવાની પ્રેરણા સામેલ છે.

પાયાનું સંખ્યા જ્ઞાન અને ગણિત કૌશલ્યો

પાયાનું સંખ્યાજ્ઞાન એટલે દલીલ કરવાની ક્ષમતા અને રોજિંદા જીવનની સમસ્યાના નિરાકરણમાં સરળ સંખ્યાજ્ઞાનાત્મક ખ્યાલોને લાગુ કરવાની ક્ષમતા. પરી-સ્કૂલ દરમિયાન પરી-નંબર અને નંબર કોન્સેપ્ટ્સ, સરખામણી માટે જ્ઞાન અને કૌશલ્યો, સીરીયેશન, વર્ગીકરણ અને ઓળખવાની પેટર્નનો વિકાસ પ્રારંભિકપ્રાથમિક વર્ગોમાં ગણિત અધ્યયનના પાયા તરીકે સેવા આપે છે. પ્રારંભિક ગણિતના મુખ્ય પાસાઓ અને ઘટકો છે :

- પ્રિ-નંબર ખ્યાલો : અંક પદ્ધતિને ગણો અને સમજો
- સંખ્યાઓ અને સંખ્યાઓ પર કામગીરી : સંખ્યાઓને રજૂ કરવાની નિપુણતા મેળવવા માટે બેઝ તેન સિસ્ટમ જેવી ગાણિતિક તાકનીકોના ઉપયોગથી જરૂરી સંમેલનો શીખો.

- માપ : ત્રણ અંકો સુધીની સંખ્યાઓ પર સરવાળો, બાદબાકી, ગુણાકાર અને ભાગાકારની કામગીરી કરવા માટે પ્રમાણભૂત અલગોરિધમને સમજો અને ઉપયોગ કરો.
- આકારો અને અવકાશી સમજણ : બાળકો પોતાની રીતે ત્રણ અંકના આંકડાઓ સુધી સરળ ગણતરીઓ કરો અને તેને અલગ અલગ સંદર્ભમાં પોતાના જીવનની પ્રવૃત્તિઓમાં લાગુ કરો.
- દાખલાઓ : જગ્યા અને અવકાશી પદાર્થોની સમજ વધારવા માટે સંબંધિત શબ્દોનું શબ્દ ભંડોળ વિકસાવો.

પ્રારંભિક ભાષા અને સંખ્યા જ્ઞાન સુધારવા માટે શૈક્ષણિક અભિગમ

- અધ્યાપન – અધ્યયન : બાળકના શિક્ષણ પર ધ્યાન આપો.

આપણી પાસે ઘણાં બાળકો છે, જે પ્રથમ પેઢીનાં શીખનારા છે અને ઘરમાં સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાનનું વાતાવરણ નથી. શિક્ષકોએ તેથી ધ્વન્યાત્મક જાગૃતિ અને ધ્વની ભેદભાવ વિકસાવવા, અને દૃશ્યદ્રષ્ટિ અને દ્રશ્ય સંગઠન પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાની જરૂર છે, જે બાળકોને વધુ સાર વાચકો અને લેખકોમાં વિકસાવવામાં મદદ કરે છે. વધુમાં, ગાણિતિક શિક્ષણ અથવા અમૂર્ત વિચારસરણીનો પાયો નાટક અને પ્રવૃત્તિ આધારિત અભિગમ (રમકડા બનાવવા, કળા સંકલન, રમત સંકલન, વાર્તાકથન આધારિત શિક્ષણ, આઈસીટી (માહિતી અને સંદેશાવ્યવહાર તકનીક) એકીકરણ, જુથકાર્ય, ભૂમિકા ભજવવી, જૂથોમાં પ્રોજેક્ટ કાર્ય વગેરે) જે દરેક શીખનાર માટે અર્થપૂર્ણ છે. તેથી શિક્ષકોએ નીચેના પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાની જરૂર છે.

- સમાન ધ્યાન, આદર અને સમાન શીખવાની તકો પૂરી પાડીને છોકરાઓ અને છોકરીઓ પાસેથી સમાન અને યોગ્ય અપેક્ષાઓ દર્શાવો.
- પુસ્તકો, ચિત્રો, પોસ્ટરો, રમકડા/સામગ્રી અને લિંગ પૂર્વગ્રહમુક્ત અન્ય પ્રવૃત્તિઓ પસંદ કરો.
- વર્ગખંડમાં શીખનારાઓ સાથે વાત કરતી વખતે અથવા સૂચના આપતી વખતે લિંગ પૂર્વગ્રહ યુક્ત નિવેદનોનો ઉપયોગ કરશો નહિ.
- એવી વાર્તાઓ, જોડકણા/ગીતો, પ્રવૃત્તિઓ અને સુવિધા સહાયક પસંદ કરો, જે છોકરીઓ અને છોકરાઓ, પાસેથી સમાન અપેક્ષાઓ દર્શાવો.

- વિધાર્થીઓને તેમની રુચિને અનુસરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરો, જે તેમને સ્વ-નિયમનની કુશળતા વિકસાવવા, ખંતથી કાર્ય અને સારા કામ કરવાની આદતો વિકસાવવા માટે સક્ષમ બનવે છે.

રમકડા આધારિત શિક્ષણશાસ્ત્ર અને પ્રાયોગિક શિક્ષણનો ઉપયોગ કરો. આજુબાજુમાં સરળતાથી ઉપલબ્ધ બાળકો દ્વારા ઓછા/ઓછા ખર્ચે સામગ્રી વગરના રમકડા સ્વયં બનાવવા પર ભાર મૂકવામાં આવશે. બાળકોની માલિકીના રમકડા સંચાર કૌશલ્ય માટે એકત્રિત કરી શકાય છે, જ્યાં દરેક બાળક શાળામાં રમકડું લાવે છે અને પછી તેના વિષે વાત કરે છે અથવા તેના વિષે લખે છે, વગેરે.

NEP-2020 એ બાળકના સર્વાંગી વિકાસ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું છે. ભૌતિક અને મોટર (સ્નાયુબદ્ધ) વિકાસ, સામાજિક-ભાવનાત્મક વિકાસ, સક્ષતારતા અને સંખ્યાજ્ઞાન વિકાસ, જ્ઞાનાત્મક વિકાસ, અધ્યાત્મિક અને નૈતિક વિકાસ, કળા અને સૌંદર્ય લક્ષી વિકાસ જેવા વિકાસના વિવિધ ક્ષેત્ર છે, જે એકબીજા સાથે સંકળાયેલા અને પરસ્પર આધારિત છે. આ તમામ ક્ષેત્રોને ત્રણ મુખ્ય ધ્યેયોમાં સમાવવામાં આવ્યા છે.

પ્રારંભિક તબક્કામાં જીવન કૌશલ્યો :-

A. જીવન કૌશલ્યો ::

ક્ષમતા આધારિત શિક્ષણમાં જ્ઞાન, કૌશલ્યો, વાળનો અને મૂલ્યોના ક્ષેત્રોની યોગ્યતાઓના સંયોજનમાંથી ઉદભવતી ક્ષમતાઓ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જરૂરી છે. જીવન કૌશલ્ય ક્ષમતાઓના, વલણોના, સામાજિક-ભાવનાત્મક ક્ષમતાઓના સમૂહ તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવે છે. જે વ્યક્તિને શીખવા, નિર્ણયોનો જાણકાર બનાવવા અને સ્વસ્થ તથા ઉત્પાદક જીવન તરફ દોરી જવાનો અભ્યાસ અને ત્યારબાદ પરિવર્તનના વાહક બનવા માટે સક્ષમ બનાવે છે. જીવન કૌશલ્યો બાળકોમાં માનસિક સુખાકારીને અને ક્ષમતાઓને પ્રોત્સાહિત કરે છે, જેનાથી તેઓ જીવનની વાસ્તવિકતાનો સામનો કરી શકે. આ કૌશલ્યો પાયાની કુશળતાઓ જેવી કે - સાક્ષરતા, સંખ્યાજ્ઞાન, દીગીતાલ કૌશલ્યોના વિકાસમાં મદદ કરે છે.

B. નિર્ણય લેવાનું કૌશલ્ય ::

સારા નિર્ણયો લેવા એ જીવનકૌશલ્ય છે. જે દરેક બાળક નાની ઉમરથી શીખે છે. બાળકો માટે નિર્ણયો લેવા અને પસંદગી કરવી આવશ્યક છે. નિર્ણય લેવાની પ્રક્રિયામાં સમસ્યાની ઓળખ, આંકડાઓ/આધાર સામગ્રીનું એકત્રીકરણ, સંભવિત કાર્યવાહીના ક્રમનું નિર્માણ કરવું, વિકલ્પોનું મૂલ્યાંકન અને ઉપલબ્ધ માહિતીના

આધારે વિચારશીલ નિર્ણયો લેવા વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. અભ્યાસક્રમ જોડાણો બનાવવા, પૂર્વ જ્ઞાનના આધારે નૂતન જ્ઞાનની રચના અને વિદ્યાર્થીઓને વાસ્તવિક જીવન સાથે સંકલી અર્થપૂર્ણ કાર્યોમાં સલગ્ન કરવા વગેરે પર આધારિત હોવી જોઈએ. પ્રોજેક્ટમાં જોડાઈ બાળકો સંસ્થાગત, સહયોગપૂર્ણ, સમય સંચાલનનો મહાવરો થાય છે.

C. આયોજન કૌશલ્ય ::

બાળકો દિનચર્યા, સમયપત્રક અને આદતોથી શીખે છે. બાળકોને વહેંચવાનું મૂલ્ય, કાળજી લેવાનું, સહયોગથી કામ કરવાનું, રમકડાને પાછા યોગ્ય સ્થાને મૂકી જગ્યાને વ્યવસ્થિત કરવી વગેરે શીખવવું, સફાઈ રાખવી અને માતા-પિતા સાથે વર્ગખંડના અનુભવોને વહેંચવા એ પણ એટલા જ મહત્વના છે. શાળા અને ઘરમાં સ્થાન એ રીતે સુવ્યવસ્થિત કરવું જોઈએ કે જેથી બાળકને તેની સંબંધિત વસ્તુઓ જેવી કે દફતર, જૂતા, કપડા વગેરે ક્યાં મુકવા એની જાણકારી મળે. આ બાળકોને સલામતી ઉપલબ્ધ કરાવશે ને તેઓ સ્વ નિયંત્રણ વિકસાવવાનું અને ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવાનું શીખશે. બાળકોને પ્રત્યેક દિવસની અપેક્ષાઓ જેવી કે-પ્રવૃત્તિઓ પછી બધું વ્યવસ્થિત કરવું, સંબંધિત રમકડાને પરત મુકવા જેવી જાણકારી આપવી. બાળકોને નાની ઉમરથી જ દિનચર્યા અને સમયપત્રકના મૂલ્યને પણ દાખલ કરવું.

D. વાતચીતનું કૌશલ્ય ::

સ્વસ્થ સામાજિક -ભાવનાત્મક કૌશલ્યોનું નિર્માણ કરવા બાળકને પ્રતિદિન બીજા સાથે વાતચીત કરવા અને વ્યક્તિગત ઉચ્ચ સ્પર્શની અનુભૂતિ કરાવતો પરસ્પર સંવાદ માટે તૈયાર કરવો જરૂરી છે. જ્યારે પુખ્ત વયના લોકો બાળકોને અવિભાજિત ધ્યાન ઉપલબ્ધ કરાવતા, કરાવતા સાંભળે, વાતો કરે અને પ્રતિભાવ આપે ત્યારે બાળકો પણ કાળજીપૂર્વક સાંભળવાનું શીખે છે અને સામાજિક સંકેતો વાંચતા શીખે છે. તેઓ શું વાતચીત કરવી છે અને અસરકારક રીતે કેવી રીતે સંવાદ કરી શકાય તે સંદર્ભમાં વિચારવાનું પણ શીખે છે. બોલવામાં, ચર્ચામાં, વાદવિવાદમાં, સમસ્યાઓના ઉકેલમાં આત્મ વિશ્વાસ એ કૌશલ્યો પ્રાપ્ત કરવા માટેની સારી શરૂઆત છે. વિદ્યાર્હીતી તેના પોતાના શિક્ષણમાં આત્મનિર્ભર બને છે, જ્યાં શિક્ષકે સંયોજકની તેમજ તેમની શીખવાની પ્રક્રિયામાં માર્ગદર્શકની ભૂમિકા ધારી લેવાની છે.

E. જિજ્ઞાસાને પ્રોત્સાહન અને બાળકને જિદગીની જટિલતા સમજવાનું કૌશલ્ય ::

બાળકોને સંપૂર્ણપણે શીખવાની પ્રક્રિયામાં જોડાયેલા હોય છે. તેમને વ્યક્તિગત જોડાણો બનાવવામાં મદદ કરવાની છે અને નવી સામગ્રીનો અર્થ સમજાવવાનો છે અને વાસ્તવિક જીવનની સ્થિતિના કૌશલ્યો અગત્યના છે. બાળકોને જ્યારે તેઓ સમજી ન શકે ત્યારે વિચારવા અને પ્રશ્નો પૂછવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવા જોઈએ. શિક્ષણનું પ્રારંભિક ધ્યેય શીખનારાઓ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે, તેમણે જે કંઈ પ્રાપ્ત કર્યું છે તેને સમજે અને તે જ્ઞાનના પ્રયોગ સ્વરૂપે સમસ્યાઓના ઉકેલ માટે નિર્ણયોની જાણકારી આપતા શીખે. વિચારણાની પ્રક્રિયા જરૂરી છે. વિચારના જ્ઞાનના સંબંધિત ટુકડાઓ વચ્ચે સંદર્ભિત જોડાણ છે. વિચાર પ્રક્રિયા વિચાર બિંદુઓને જોડે છે. વાચન અને લેખનની સાથે અગર શીખનાર તેની જીંદગી અને વિષયવસ્તુની વચ્ચે જોડાણ બનાવવામાં અસમર્થ હોય તો વિષયવસ્તુ તેના અર્થને ગુમાવે છે. શાળાએ એ પ્રકારનું વાતાવરણ પૂરું પાડવું જોઈએ જ્યાં વિદ્યાર્થી વિષયો, વિષયવસ્તુ અને કૌશલ્યો તેમજ વર્ગખંડની બહાર શાળા અને જીવન વચ્ચેના સંબંધો જોવાનું સામર્થ્ય વિકસાવી શકે.

આમ, ફાઉન્ડેશનલ તબક્કામાં આ બધી જ બાબતોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

2.2 પૂર્વે થયેલા સંબંધિત સંશોધનોના સારાંશ

પ્રયોજકે પ્રસ્તુત અભ્યાસને સંલગ્ન પૂર્વે થઈ ગયેલા સંશોધનોનો અભ્યાસ કર્યો હતો. આ સંશોધનોનો અભ્યાસની પ્રયોજકમાં સંશોધનની એક નવી જ દૃષ્ટિ વિકસે છે. આ પ્રકારના અભ્યાસો એક એવી આધારશિલા બને છે કે જેના પર ભાવિ અભ્યાસકાર્યની ઈમારત યણી શકાય. અહીં પ્રયોજકે ધ્યાનમાં લીધેલ સંશોધનોમાં એમ. એડ કક્ષાના વધુ શોધનિબંધ અને અન્ય સંશોધનો પેપરો નો સમાવેશ થયો હતો. તેના સારાંશ આ મુજબ છે.

ગાંધી, વી. અને પાદવ, એન. (૨૦૧૩) એ શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ ૨૦૦૯ અને પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની સભાનતા જાળવાના આશયથી પ્રસ્તુત અભ્યાસ હાથ ધર્યો હતો. તેમના અભ્યાસના હેતુઓ આ પ્રમાણે હતા. (૧) શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ - ૨૦૦૯ અંગે પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની સભાનતા જાણવી. (૨) શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ - ૨૦૦૯ અંગે પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની સભાનતા પર જાતીયતાની અસર તપાસવી (૩) શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ - ૨૦૦૯ અંગે સરકારી

પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની સભાનતા પર જાતીયતાની અસર તપાસવી (૪) શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ ૨૦૦૯ અને ખાનગી પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની સભાનતા પર જાતીયતાની અસર તપાસવી. (૫) શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ - ૨૦૦૯ અંગે પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની સભાનતા પર શાળેય પ્રકારની અસર તપાસવી.

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં નમૂનાના પાત્રો પાસેથી માહિતી એકત્રિત કરવા પ્રયોજકે જાતે ' પ્રશ્નાવલી ' ની સંરચના કરી હતી. પ્રસ્તુત અભ્યાસના વ્યાપવિશ્વ તરીકે ગુરગાવ જિલ્લાની પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોને સ્વીકારેલા હતાં. વ્યાપવિશ્વમાંથી યાર્દચ્છીક નમુના પસંદગી પદ્ધતિ દ્વારા અઠ્ઠાવીસ શાળાઓમાંથી ૧૦૦ શિક્ષકોની પસંદગી કરી નમુનામાં સમાવિષ્ટ કરવામાં આવ્યા હતાં. જે પછી સરકારી અને ખાનગી શાળાઓના શિક્ષકોની સંખ્યા અનુક્રમે બેતાલીસ અને અઠ્ઠાવન હતી. જે પૈકી પુરુષ અને સ્ત્રી શિક્ષકોની સંખ્યા અનુક્રમે બત્રીસ અને અડસઠ હતી. પ્રસ્તુત અભ્યાસ 'સર્વેક્ષણ સંશોધન પદ્ધતિ' થી હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો. પ્રાથ્ય માહિતીના પૃથક્કરણ માટે અંકશાસ્ત્રીય પ્રયુક્તિ "ટી કસોટી " નો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

પ્રસ્તુત અભ્યાસના અંતે આ પ્રમાણેના તારણો મળ્યા હતા. (૧) 'RTE-૨૦૦૯ ' અંગે પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની સભાનતા પર જાતીયતાની અસર જોવા મળી હતી. (૨) 'RTE-૨૦૦૯ ' અંગે સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની સભાનતા પર જાતીયતાની અસર જોવા મળી હતી. (૩) 'RTE-૨૦૦૯ ' ખાનગી પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની સભાનતા પર જાતીયતાની અસર જોવા મળી હતી (૪) RTE—૨૦૦૯ અંગે પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની સભાનતા પર શાળેય પ્રકારની અસર જોવા મળી ન હતી.

ઈસ્લામ, એન. અને ચક્રબોર્થા , એ. (૨૦૧૨) એ શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ-૨૦૦૯ અંતર્ગત સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકનની અસરકારકતા વિશે સેવાકાલીન શિક્ષકોની સભાનતા જાણવાના આશયથી પ્રસ્તુત અભ્યાસ હાથ ધર્યો હતો. તેમના અભ્યાસના હેતુઓ આ પ્રમાણે હતાં. (૧) સેવાકાલીન શિક્ષકોની સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન અંગેની સભાનતા પર જાતીયતાની અસર તપાસવી. (૨) સેવાકાલીન શિક્ષકોની સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન અંગેની સભાનતા પર માનવ વસ્તીનો વૈજ્ઞાનિક અધ્યન જેમ કે જન્મ, કદ , બંધારણની અસર તપાસવી. (૩) સેવાકાલીન શિક્ષકોની સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન અંગેની સભાનતા પર શૈક્ષણિક અનુભવની અસર તપાસવી.

પ્રસ્તુત અભ્યાસના નમૂના પાત્રો પાસેથી માહિતી એકત્રિત કરવા પ્રયોજકે 'પ્રશ્નાવલિ' ની સંરચના કરી હતી. પ્રસ્તુત અભ્યાસના વ્યાપવિશ્વ તરીકે પશ્ચિમ બંગાળના મુરુશીદાબાદ જિલ્લાના સેવાકાલીન શિક્ષકોને સ્વીકારેલા હતા. વ્યાપવિશ્વમાંથી ચાર્દર્ષીક નમુના પસંદગી પદ્ધતિ દ્વારા કુલ રદ્દપ સેવાકાલીન શિક્ષકોની પસંદગી કરી નમુનામાં સમાવિષ્ટ કરવામાં આવ્યા હતાં. પ્રસ્તુત અભ્યાસ 'સર્વેક્ષણ સંશોધન પદ્ધતિ' થી હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો. પ્રાપ્ય માહિતીના પૃથક્કરણ માટે અંકશાસ્ત્રીય પ્રયુક્તિ "ટી કસોટી" નો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

પ્રસ્તુત અભ્યાસના અંતે આ પ્રમાણેના તારણો મળ્યા હતાં. (૧) સેવાકાલીન શિક્ષકોની સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન અંગેની સભાનત પર જાતીયતાની અસર જોવા મળી હતી. (૨) સેવાકાલીન શિક્ષકોની સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન અંગેની સભાનતા પર માનવ વસ્તીનો વૈજ્ઞાનિક અધ્યાપનની અસર જોવા મળી ન હતી. (૩) સેવાકાલીન શિક્ષકોની સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન અંગેની સભાનતા પર શૈક્ષણિક અનુભવની અસર જોવા મળી ન હતી.

શર્મા, આર. અને સૈની, આર. (૨૦૧૨) મે શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ-૨૦૦૯ નું ભારતીય ગ્રામ્ય વિસ્તારમાં અમલીકરણ જાણવાના આશયથી પ્રસ્તુત અભ્યાસ હાથ ધર્યો હતો. તેમના અભ્યાસના હેતુઓ આ પ્રમાણે હતાં. (૧) 'શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ-૨૦૦૯' નો અભ્યાસ કરવો. (૨) ભારતીય ગ્રામ્ય વિસ્તારમાં 'શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ-૨૦૦૯' ના અમલીકરણની અસર તપાસવી.

ભારતીય માનવ વિકાસ અને સંશોધન મંત્રાલય દ્વારા ૨૦૧૧માં એન્યુવલ સ્ટેટસ ઓફ એજ્યુકેશન રીપોર્ટ (ASER) તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો. જેના તારણો આ પ્રમાણે હતાં. (૧) પ્રાથમિક શાળા વિકાસ મંડળે વાંચન અને ગાણિતિક શક્તિઓમાં ઘટાડો નોંધ્યો. (૨) ભારતીય ગ્રામ્ય વિસ્તારમાં ધો. ૧ થી ૫ માટે ટ્યુશનનો અભાવ હોવાથી મોટા ભાગના ધો. ૧ થી ૪ ના વિદ્યાર્થીઓ ખાનગી શાળામાં અભ્યાસ કરતા હતાં. (૩) વાંચન કૌશલ્ય : ધોરણ પાંચ ના વિદ્યાર્થીઓ કે જે ધોરણ બે ના પાઠ્યપુસ્તકો ૨૦૧૦માં ૫૩.૭% વાંચી શકતા હતા. જે ૨૦૧૧ માં ૪૮.૨% જોવા મળ્યું હતું. (૪) બાદબાકી કૌશલ્ય ધોરણ ત્રીજાના વિદ્યાર્થીઓ કે જે બાદબાકી કરી શકતા હતા. જેનું પ્રમાણ ૨૦૧૦ માં ૩૬.૩% જોવા મળ્યું હતું. જે ઘટીને ૨૦૧૧ માં ૨૯.૯ થયું હતું. (૫) બાળકોની હાજરી ૨૦૦૭ માં ૭૩.૭% હતી. જે ઘટીને ૨૦૧૧ માં ૭૦.૯% જોવા મળી હતી.

‘શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ ૨૦૦૯’ નો પ્રાથમિક શાળાઓમાં થયેલ અમલીકરણના પરિણામો આ પ્રમાણે હતા. (૧) મોટાભાગના વિદ્યાર્થીઓ પોતાની ઉંમર અને શિક્ષણના સ્તરને આધારે વર્ગખંડમાં જોવા મળ્યા ન હતાં. (૨) વિદ્યાર્થી—શિક્ષકનો ગુણોત્તર માત્ર ૪૦% જેટલો જ સ્વીકારેલ જોવા મળ્યો હતો. (૩) શિક્ષક - વર્ગખંડનો ગુણોત્તર માત્ર ૭૫% જેટલો જ સ્વીકારેલ જોવા મળ્યો હતો.

ધૃત, યુ. એમ. (૨૦૧૧) એ બી.એડ. ના સ્ત્રી પ્રશિક્ષણાર્થીઓની શિક્ષણના અધિકારો અંગેની સભાનતા જાણવા માટે આ અભ્યાસ હાથ ધર્યો હતો. તેમના અભ્યાસના હેતુઓ આ પ્રમાણે હતાં. (૧) બી.એડ. ના સ્ત્રી પ્રશિક્ષણાર્થીઓના શિક્ષણના અધિકારો અંગેની સભાનતા જાણવી. (૨) બી.એડ. ના સ્ત્રી પ્રશિક્ષણાર્થીઓની શિક્ષણના અધિકારો અંગેના અભિપ્રાયો જાણવા. (૩) પ્રવર્તમાન સ્ત્રી શિક્ષણની સ્થિતિમાં સુધારણા લાવવા અંગેના સૂચનો કરવા,

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં નમૂનાના પાત્રો પાસેથી માહિતી એકત્રિત કરવા પ્રયોજકે જાતે પ્રશ્નાવલિ'ની સંરચના કરી હતી. જેમાં કુલ પંદર વિધાનો સમાવિષ્ટ હતાં. પ્રસ્તુત અભ્યાસના વ્યાપવિશ્વ તરીકે નાદિદ શહેરની બી.એડ. કોલેજના સ્ત્રી પ્રશિક્ષણાર્થીઓને સ્વીકારેલ હતાં. વ્યાપવિશ્વમાંથી યાદચ્છિક નમુના પસંદગી પદ્ધતિ દ્વારા પ્રાપ્ય સ્ત્રી પ્રશિક્ષણાર્થીઓની પસંદગી કરી નમૂનામાં સમાવિષ્ટ કરવામાં આવ્યા હતાં. પ્રસ્તુત અભ્યાસ ‘સર્વેક્ષણ સંશોધન પદ્ધતિ’ થી હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો. પ્રાપ્ત માહિતીના પૃથક્કરણ માટે શતમાન પદ્ધતિ અને જરૂર જણાય ત્યાં આલેખાત્મક રજૂઆત કરવામાં આવી હતી.

પ્રસ્તુત અભ્યાસના અંતે આ પ્રમાણેના તારણો મળ્યા હતાં. (૧) સામાન્ય માનવીના અધિકારો વિશે ૬૮% સ્ત્રી પ્રશિક્ષણાર્થીઓ જાણકાર હતા. જ્યારે ૩૨ % સ્ત્રી પ્રશિક્ષણાર્થીઓ અજાણ હતા. (૨) શિષ્યવૃત્તિ લેતી ૩૨% જેટલી સ્ત્રી પ્રશિક્ષણાર્થીઓ ચિંતામુક્ત હતી. (૩) ૬૦% જેટલી સ્ત્રી પ્રશિક્ષણાર્થીઓને માતા-પિતાની ઈચ્છા અનુસાર કારકિર્દીની પસંદગી કરવી પડી હોવાનું જણાયું હતું. (૪) ૮૦% જેટલી સ્ત્રી પ્રશિક્ષણાર્થીઓને તેમનાં માતા-પિતા દ્વારા ઉચ્ચ અભ્યાસ માટે પ્રતિબંધ લગાવ્યા હતાં. (૫) ૬૮% જેટલી સ્ત્રી પ્રશિક્ષણાર્થીઓ પોતાના અધિકારો વિશે જાતે નિર્ણય લેતી નથી માત્ર ૩૨% જેટલી સ્ત્રી પ્રશિક્ષણાર્થીઓ પોતાના અધિકારો વિશે જાતે જ નિર્ણય લેતી હતી. (૬) ભારત સરકાર દ્વારા આપવામાં આવતી શિષ્યવૃત્તિનો લાભ માત્ર ૧૬% જેટલી જ સ્ત્રી

પ્રશિક્ષણાર્થીઓ લેતી હતી. (૭) ૯૨% સ્ત્રી પ્રશિક્ષણાર્થીઓના મતે તેમના માતા પિતા છોકરાઓ અને છોકરીઓ વચ્ચે ભેદભાવ રાખતા હતાં. (૮) ૯૬ % જેટલી સ્ત્રી પ્રશિક્ષણાર્થીઓ સ્ત્રી શિક્ષણ માટે સહમત થઈ હતી.

વ્યાસ,એસ. (૨૦૧૧) એ પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ ૨૦૦૯ અંગેની સભાનતા જાણવાના આશયથી પ્રસ્તુત અભ્યાસ હાથ ધર્યો હતો. તેમના અભ્યાસના હેતુઓ આ પ્રમાણે હતા. (૧) 'RTE-૨૦૦૯' અંગે પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની સભાનતા પર જાતીયતાની અસર તપાસવી. (૨) 'RTE-૨૦૦૯' અંગે પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની સભાનતા પર શાળેય વિસ્તારની અસર તપાસવી. (૩) 'RTF -૨૦૦૯' અંગે પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની સભાનતા પર શાળેય પ્રકારની અસર તપાસવી.

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં નમનાના પાત્રો પાસેથી માહિતી એકત્રિત કરવા પ્રયાજકે જાતે 'પ્રશ્નાવલિ'ની સંરચના કરી હતી. જેમાં કુલ વીસ પ્રશ્નો સમાવિષ્ટ હતાં. પ્રસ્તુત અભ્યાસના વ્યાપવિશ્વ તરીકે દિલ્હી શહેરની પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોને સ્વીકારેલ હતાં. વ્યાપવિશ્વમાંથી ચાર્દચ્છિક નમૂના પસંદગી પદ્ધતિ દ્વારા કુલ ૧૬૦ શિક્ષકોની પસંદગી કરી નમૂનામાં સમાવિષ્ટ કરવામાં આવ્યા હતા. જે પૈકી સ્ત્રી અને પુરુષ શિક્ષકોની સંખ્યા અનુક્રમે એસી અને એસી હતી. પ્રસ્તુત અભ્યાસ 'સર્વેક્ષણ સંશોધન પદ્ધતિ' થી હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો. પ્રાપ્ત માહિતીના પૃથક્કરણ માટે અંકશાસ્ત્રીય પ્રયુક્તિ 'ટી કસોટી' નો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

પ્રસ્તુત અભ્યાસના અંતે આ પ્રમાણેના તારણો મળ્યા હતાં. (૧) 'RTE-૨૦૦૯' અંગે પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની સભાનતા પર જાતીયતાની અસર જોવા મળી ન હતી. (૨) 'RTE- -૨૦૦૯' અંગે પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની સભાનતા પર શાળેય વિસ્તારની અસર જોવા મળી ન હતી. (૩) 'RTE- -૨૦૦૯' અંગે પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની સભાનતા પર શાળેય પ્રકારની અસર જોવા મળી હતી. જેમાં બિનસરકારી શાળાઓના શિક્ષકો કરતાં સરકારી શાળાઓના શિક્ષકોમાં 'RTE- -૨૦૦૯' અંગેની સભાનતા પ્રમાણમાં ઊંચી જોવા મળી હતી.

વિઠ્ઠલરાવ, એમ. એસ. (૨૦૧૧) એ માનવના અધિકારીના ભાગરૂપે બાળકોના અધિકારોનો તુલનાત્મક અભ્યાસ હાથ ધર્યો હતો. તેમના અભ્યાસના હેતુઓ આ પ્રમાણે હતા. (૧) બાળકોના અધિકારો અંગેની

શિક્ષકોની સભાનતાની કક્ષા તપાસવી. (૨) બાળકોના અધિકારો અંગેની પુરુષ અને સ્ત્રી શિક્ષકોની સભાનતાની કક્ષાની તુલના કરવી.

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં નમૂનાના પાત્રો પાસેથી માહિતી એકત્રિત કરવા પ્રયોજકે જાતે 'પ્રશ્નાવલિ' ની સંરચના કરી હતી. જેમાં કુલ સુડતાલીસ પ્રશ્નો સમાવિષ્ટ હતાં. પ્રસ્તુત અભ્યાસના વ્યાપવિશ્વ તરીકે મુંબઈ શહેરની પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોને સ્વીકારેલ હતાં. વ્યાપવિશ્વમાંથી યાદચ્છિક નમૂના પસંદગી પદ્ધતિ દ્વારા કુલ ૧૫૦ શિક્ષકોની પસંદગી કરી નમૂનામાં સમાવિષ્ટ કરવામાં આવ્યા હતાં. પ્રસ્તુત અભ્યાસ 'સર્વેક્ષણ સંશોધન પદ્ધતિ' થી હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો. પ્રાપ્ત માહિતીના પૃથક્કરણ માટે અંકશાસ્ત્રીય પ્રયુક્તિ 'ટી-કસોટી' નો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

પ્રસ્તુત અભ્યાસના અંતે આ પ્રમાણેના તારણો મળ્યા હતાં. (૧) પુરુષ અને સ્ત્રી શિક્ષકોની બાળકોના અધિકારો અંગેની સભાનતા વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળ્યો હતો. (૨) નમૂનામાં સમાવિષ્ટ બધા જ શિક્ષકોની બાળકોના અધિકારો અંગેની સભાનતાની કક્ષા પ્રમાણમાં ઘણી ઊંચી જોવા મળી હતી.

કરમટા, જે. પી. (૨૦૦૫) એ પ્રાથમિક શાળા કક્ષાએ યોજાતા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમની અસરકારકતાનો અભ્યાસ કર્યો હતો. તેમના અભ્યાસના હેતુઓ આ પ્રમાણે હતાં. (૧) પ્રાથમિક શાળા કક્ષાએ યોજાતા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમની અસરકારકતા તપાસવી. (૨) પ્રાથમિક શાળા કક્ષાએ યોજાતા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમની અસરકારક તપાસવા અભિપ્રાયાવલિની સંરચના કરવી. (૩) પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમનો શિક્ષકો પર થતી અસર તપાસવી. (૪) પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમની વાલીઓ પર થતી અસર તપાસવી.

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં નમૂનાના પાત્રો પાસેથી માહિતી એકત્રિત કરવા પ્રયોજકે જાતે 'પ્રશ્નાવલિ'ની સંરચના કરી હતી.. પ્રસ્તુત અભ્યાસના વ્યાપવિશ્વ તરીકે જૂનાગઢ જિલ્લાની ૧૨૫૮ પ્રાથમિક શાળાઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. પ્રસ્તુત સંશોધનમાં નમૂના તરીકે પસંદિત પ્રાથમિક શાળાઓમાંથી ૧૫૦ શિક્ષકો તથા ૧૫૦ વાલીઓને પસંદ કરવામાં આવ્યા હતાં. પ્રસ્તુત અભ્યાસ 'સર્વેક્ષણ સંશોધન પદ્ધતિ' થી હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો. પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ગુણાત્મક પૃથક્કરણ પદ્ધતિ વડે પૃથક્કરણ કરવામાં આવ્યું તુ.

પ્રસ્તુત અભ્યાસના અંતે આ પ્રમાણેના તારણો મળ્યા હતાં. (૧) શિક્ષકના સંદર્ભમાં મળેલ તારણો, (ક) બાળક ઉત્સાહથી પ્રવેશ મેળવે છે. (ખ) શાળામાં તરંગ ઉલ્લાસમય વાતાવરણ ઊભું થાય છે, (ગ) સરકારનું આ કાર્ય આવકારદાયી બન્યું છે. (ઘ) સમાજના તમામ વર્ગના બાળકોને સમાન ધોરણ પ્રવેશ મળે છે. (ચ) વાલીના સંદર્ભમાં મળેલ તારણો, (ક) શાળા અને સમાજ વચ્ચે લોકભાગીદારીની ભાવના કેળવાઈ છે. (ખ) વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષક - વાલી વચ્ચે સહભાવના કેળવાઈ છે, (ગ) વાલીઓ પણ શિક્ષણ પ્રત્યે સજાગ બન્યા છે, (ઘ) વિદ્યાર્થીને શાળાએ જવું ગમે છે, (ચ) શિક્ષણનો વ્યાપ વધારવાના સરકારના પ્રયત્નો છે.

વિસરોલીયા, એલ. એમ. (૨૦૦૧) એ જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન દ્વારા આયોજિત તાલીમ કાર્યક્રમો પ્રત્યેના શિક્ષકોના અભિપ્રાયો અને આકાંક્ષાઓનો અભ્યાસ કર્યો હતો. તેમના અભ્યાસના હેતુઓ આ પ્રમાણે હતાં. (૧) જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન દ્વારા આયોજિત તાલીમ કાર્યક્રમો પ્રત્યેના શિક્ષકોના અભિપ્રાયો જાણવા માટે 'અભિપ્રાયાવલિ'ની રચના કરવી. (૨) તાલીમ કાર્યક્રમોના સ્થળ, તજજ્ઞો, ઉપયોગિતા, તાલીમાર્થીઓ, વર્ગસંચાલક અને આયોજન અંગેના શિક્ષકોના અભિપ્રાયો જાણવા. (૩) તાલીમ કાર્યક્રમોના સંદર્ભમાં શિક્ષકોની અન્ય આકાંક્ષાઓ જાણવી.

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં નમૂનાના પાત્રો પાસેથી માહિતી એકત્રિત કરવા પ્રયોજકે જાતે અભિપ્રાયાવલિની સંરચના કરી હતી. પ્રસ્તુત અભ્યાસના વ્યાપવિશ્વ તરીકે ગુજરાત રાજ્યના ઓગણીસ જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવનો દ્વારા તાલીમ પામેલા સરકારી પ્રાથમિક શાળાના તેમજ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન સંચાલિત પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોને વ્યાપવિશ્વ તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતાં. વ્યાપવિશ્વમાંથી યાદચ્છિક નમૂના પસંદગી પદ્ધતિ દ્વારા કુલ ૪૪૯ પ્રાથમિક શિક્ષકોને નમુના તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતાં. પ્રસ્તુત અભ્યાસ 'સર્વેક્ષણ સંશોધન પદ્ધતિ' થી હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો. પ્રાપ્ત માહિતીના પૃથક્કરણ માટે અંકશાસ્ત્રીય પ્રયુક્ત કાઈવર્ગ કસોટીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

પ્રસ્તુત અભ્યાસના અંતે આ પ્રમાણેના તારણો મળ્યા હતા (૧) તાલીમનું સ્થળ શાંત વાતાવરણ, વીજળી, પાણી જેવી ભૌતિક સુવિધાઓને ધ્યાનમાં રાખીને પસંદ કરવામાં આવે છે. (૨) તાલીમ દરમિયાન તાલીમનું સ્થળ બદલવામાં આવતું નથી. (૩) શહેરથી દૂર કુદરતી વાતાવરણમાં તાલીમ યોજવી જોઈએ, તાલીમના સ્થળે વિવિધ પ્રકારનાં શૈક્ષણિક ઉપકરણો હોવા જોઈએ.

ચિકાણી, જે. એસ. (૨૦૦૦)" એ પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોના શાળા પ્રવેશોત્સવ પરત્વેના વલણોનો અભ્યાસ કર્યો હતો. આ સંશોધન જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન જામનગરમાં હાથ ધર્યું હતું. આ અભ્યાસના હેતુઓ આ પ્રમાણે હતાં. (૧) પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોના શાળા પ્રવેશોત્સવ પરત્વેના વલણો વિશેની જાણકારી પ્રાપ્ત કરવી. (૨) પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોના શાળા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમ અંતર્ગત પડતી મુશ્કેલીઓની જાણકારી પ્રાપ્ત કરવી.(૩) શાળા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમ અંતર્ગત વાલી, સમાજ કે અન્ય સરકારી કર્મચારીઓ દ્વારા મળતા સહયોગનો અભ્યાસ કરવો. (૪) શાળા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમ અંતર્ગત વિધેયાત્મક સૂચનો કરવા.

આ સંશોધનમાં પ્રયોજક દ્વારા સ્વરચિત 'અભિપ્રાયાવલિ' ની રચના કરવામાં આવી હતી. વ્યાપવિશ્વ તરીકે જામનગર જિલ્લાના દ્વારકા તાલુકાની ત્રણ પ્રાથમિક શાળાઓના કુલ ૧૦૦ શિક્ષકોને નિદર્શ તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા. આ સંશોધનમાં સર્વેક્ષણ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કર્યો હતો તથા ગુણાત્મક પૃથક્કરણ કરવામાં આવ્યું હતું.

આ સંશોધનમાં તારણો આ પ્રમાણે જોવા મળ્યા હતાં. (૧) નિદર્શના ૮૦% શિક્ષકો શાળા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમને પ્રાથમિક શિક્ષણનું પોતીકું પર્વ ગણે છે. (૨) નિદર્શના ૮૩% શિક્ષકો શાળા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમની સફળતા માટે સમાજ અને સરકારના સહિયારા પ્રયાસને જ મહત્વનો ગણે છે. (૩) શાળા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમની બાળકો અને નિરક્ષર વાલીઓ આ ઉત્સવમાંથી પ્રેરણા લે છે. (૪) નિદર્શના ૫૨% શિક્ષકો આ કાર્યક્રમ માટે જરૂરી આર્થિક મદદ લોકભાગીદારીથી મળી રહે છે. એવું માને છે. (૫) શાળા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમ માટે તલાટી કમ મંત્રી, આરોગ્ય કર્મચારી આંગણવાડી કાર્યકરનો પૂરતો સહકાર મળતો નથી એવું નિદર્શના ૬૦% શિક્ષકો માને છે.

નિમાવત, સી. એ. (૨૦૦૦) એ લઘુત્તમ અધ્યયન કક્ષા કાર્યક્રમ અંગે લોધિકા તાલુકાની

પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોના અભિપ્રાયોનો અભ્યાસ કર્યો હતો. તેમના અભ્યાસના હેતુઓ આ પ્રમાણે હતાં. (૧) એમ. એલ. એલ. યીજના અંગે પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોના અભિપ્રાયો જાણવા માટે અભિપ્રાયાવલિની રચના કરવી. તેમજ આ યોજના અંતર્ગત ક્ષમતાવક્ષી અભ્યાસક્રમ અંગે પ્રાથમિક શાળાના

શિક્ષકોના અભિપ્રાયો જાણવા તેમન સતત મૂલ્યાંકન અને પરિણામ પૃથક્કરણ અંગેના પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોનો અભિપ્રાય જાણવા.

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં નમૂનાના પાત્રો પાસેથી માહિતી એકત્રિત કરવા પ્રયોજક જાતે અભિપ્રાયાવલિની સંરચના કરી હતી. પ્રસ્તુત અભ્યાસના વ્યાપવિશ્વ તરીકે સમગ્ર લોધીકા તાલુકાના પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. વ્યાપવિશ્વમાંથી યાદચ્છીક નમૂના પસંદગી પદ્ધતિ દ્વારા કુલ ૧૮૬ શિક્ષકોની પસંદગી કરવામાં કરી નમુનામાં સમાવિષ્ટ કરવામાં આવ્યા હતાં. પ્રસ્તુત અભ્યાસ 'સર્વેક્ષણ સંશોધન પદ્ધતિ' થી હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો. પ્રાપ્ત માહિતીના પૃથક્કરણ માટે અકશાસ્ત્રીય પ્રયુક્તિ 'કાઈવર્ગ' કસોટીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

પ્રસ્તુત અભ્યાસના અંતે આ પ્રમાણેના તારણો મળ્યા હતાં. (૧) એમ. એલ. એલ. અભિગમ મુજબ શિક્ષણકાર્ય કરવું સરળ છે. ગુણવત્તા સુધરે છે. શૈક્ષણિક સમાનતા આવે છે. ક્યાસો દૂર થાય છે. બૌદ્ધિક, શારીરિક, ચારિત્ર્ય શક્તિ વિકસે છે, અવવ્યયને નિવારી શકાય છે. (૨) એમ, એલ એલ. ની તાલીમ આપનારા તજજ્ઞો ગ્રેજ્યુએટ થયેલા પ્રાથમિક શિક્ષકો હોવા જોઈએ. અભિગમનની સફળતા માટે સી. આર. સી. અતિ અનિવાર્ય છે.

2.5 સમીક્ષા માટેના સંશોધનોની લાલિકાઓનું વિશ્લેષણ :

પ્રયોજકે પૂર્વે થયેલા દસ સંબંધિત શીપનોનો અભ્યાસ કર્યો હતો. સંબંધિત સાહિત્યની સમીક્ષા માટે જુદા જુદા સંશોધનોમાં જોવા મળતી લાક્ષણિકતાઓનું વિશ્લેષણ કરીને સમીક્ષા કરવામાં આવે છે. પસંદિત સંશોધનોની સમીક્ષા માટેનાં પ્રશ્નોના જે ઉત્તરો પ્રાપ્ત થયા તે પ્રત્યેનું સંકલન અત્રે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે.

પ્રયોજકે જે દસ સંશોધનોનો અભ્યાસ કર્યો હતો તે પૈકી એક ૨૦૧૩માં, બે ૨૦૧૨માં, ત્રણ ૨૦૧૧માં, એક ૨૦૦૫માં, ૨૦૦૧માં અને બે ૨૦૦૦માં થયેલ હતાં.

સમીક્ષામાં સમાવિષ્ટ સંશોધનોના અભ્યાસમાં સાત સંશોધનોમાં નમૂનાના પાત્રો તરીકે પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકો, એક સંશોધનમાં પ્રાથમિક શાળાના શિયકો અને વાલીઓ તેમજ એક સંશોધનમાં બી.એડ્. કોલેજના સ્ત્રી પ્રશિક્ષણાર્થીઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

પ્રયોજકે પૂર્વે થયેલાં જે દસ સંબંધિત સંશોધનોનો અભ્યાસ કર્યો હતો તે બધા જ સંશોધનોમાં સર્વેક્ષણ સંશોધન પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો,

પૂર્વે થયેલા સંશોધનોમાં માહિતી એકત્રીકરણ માટે ઉપકરણ તરીકે આઠમાં પ્રશ્નાવલિ તેમજ બે સંશોધનમાં અભિપ્રાયવલિનો ઉપયોગ થયો હતો.

પસંદિત સંશોધનો પૈકી ચારમાં 'ટી' — કસોટી, બેમાં ગુણાત્મક પૃથક્કરણ, બેમાં કાઇવર્ગ કસોટી તેમજ, બેમાં શતમાન પદ્ધતિ દ્વારા માહિતીનું પૃથક્કરણ કરવામાં આવ્યું હતું.

સંશોધનોના તારણોમાં જોવા મળ્યું હતું કે 'શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ ૨૦૦૯ અંગે પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની સભાનતા પર જાતીયતા અને શાળેય પ્રકારની અસર જોવા મળી હતી. જ્યારે શૈક્ષણિક અનુભવ અને શાળય વિસ્તારની અસર જોવા મળી ન હતી.

આમ, પસંદિત સંશોધનોની સંયોજનાત્મક સમીક્ષા પ્રયોજકે દસ સંશોધનોના અભ્યાસ બાદ કરી હતી.

સારણી ર.૧

સંબંધિત સંશોધનોની લાક્ષણિકતાઓ

ક્રમ	સંશોધક નું નામ	વર્ષ	અભ્યાસની કક્ષા	શીર્ષક	નમુનો	ઉપકરણ	સંશોધન પદ્ધતિ	પૃથ્થકરણ	તારણો
૧	ગાંધી વી. અને યાદવ,એન.	૨૦૧૩	સંશોધન પેપર	શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ ૨૦૦૯ અંગે પ્રાથમિક શોના શિક્ષકોની સભાનતા	ગુરગાવ જીલ્લાની પ્રાથમિક શાળાઓના ૧૦૦ શિક્ષકોને પસંદ કર્યા હતા	પ્રશ્નાવલી	સર્વેક્ષણ	ટી કસોટી	૧.RTE-૨૦૦૯ અંગે પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની સભાનતા પર જાતીયતાની અસર જોવા મળી હતી.ર. RTE— ૨૦૦૯ અંગે પ્રાથમિક શાળાઓના

									શિક્ષકોની સભાનતા પર શાળેય પ્રકારની અસર જોવા મળી ન હતી.
2	ઈસ્લામ, એન. અને ચક્રબોર્થી, એ.	૨૦૧૨	સંશોધન પેપર	શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ-૨૦૦૮ અંતર્ગત સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકનની અસરકારકતા વિશે સેવાકાલીન શિક્ષકોની સભાનતા	પશ્ચિમ બંગાળના મુરુશીદાબાદ જિલ્લાના રૂપ સેવાકાલીન શિક્ષકોની પસંદ કર્યા હતા.	પ્રશ્નાવલી	સર્વેક્ષણ	ટી કસોટી	(૧) સેવાકાલીન શિક્ષકોની સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન અંગેની સભાનત પર જાતીયતાની અસર જોવા મળી હતી. (૨) સેવાકાલીન શિક્ષકોની સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન અંગેની

									સભાનતા પર શૈક્ષણિક અનુભવની અસર જોવા મળી ન હતી
3	શર્મા, આર. અને સૈની, આર.	૨૦૧૨	સંશોધન પેપર	શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ-૨૦૦૯ નું ભારતીય ગ્રામ્ય વિસ્તારમાં અમલીકરણ	ગ્રામ્ય વિસ્તાર ની પ્રાથમિક શાળાઓ.	પ્રસ્નાવલી	સર્વેક્ષણ	શતમાન પધ્ધતિ	. (૧) મોટાભાગના વિદ્યાર્થીઓ પોતાની ઉંમર અને શિક્ષણના સ્તરને આધારે વર્ગખંડમાં જોવા મળ્યા ન હતાં. (૨) વિદ્યાર્થી— શિક્ષકનો ગુણોત્તર માત્ર ૪૦% જેટલો જ સ્વીકારેલ જોવા મળ્યો હતો.

૪	ધૃત, યુ. એમ. (૨૦૧૧)	૨૦૧૧	સંશોધન પેપર	બી.એડ. ના સ્ત્રી પ્રશિક્ષણાર્થીઓના શિક્ષણના અધિકારો અંગેની સભાનતા	નદિદ શહેરની બી.એડ. કોલેજના સ્ત્રી પ્રશિક્ષણાર્થીઓ ની પસંદગી કરી.	પ્રશ્નાવલી	સર્વેક્ષણ	શતમાન પધ્ધતિ	(૧) સામાન્ય માનવીના અધિકારો વિશે ૬૮% સ્ત્રી પ્રશિક્ષણાર્થીઓ જાણકાર હતા. જ્યારે ૩૨ % સ્ત્રી પ્રશિક્ષણાર્થીઓ અજાણ હતા. (૨)૯૬ % જેટલી સ્ત્રી પ્રશિક્ષણાર્થીઓ સ્ત્રી શિક્ષણ માટે સહમત થઈ હતી.
---	------------------------	------	----------------	--	--	------------	-----------	-----------------	--

૫	વ્યાસ,એસ.	૨૦૧૧	સંશોધન પેપર	પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની શિક્ષણનો અધિકાર અધિનિયમ ૨૦૦૯ અંગેની સભાનતા	દિલ્હી શહેરની પ્રાથમિક શાળાના ૧૬૦ શિક્ષકોની પસંદગી કરી	પ્રશ્નાવલી	સર્વેક્ષણ	ટી કસોટી	'RTE- -૨૦૦૯' અંગે પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની સભાનતા પર શાળેય વિસ્તારની અસર જોવા મળી ન હતી. (૩) 'RTE - ૨૦૦૯' અંગે પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની સભાનતા પર શાળેય પ્રકારની અસર જોવા મળી હતી.
---	-----------	------	----------------	--	--	------------	-----------	----------	---

૬	વિઠ્ઠલરાવ, એમ. એસ.	૨૦૧૧	સંશોધન પેપર	માનવના અધિકારીના ભાગરૂપે બાળકોના અધિકારોનો તુલનાત્મક અભ્યાસ	મુંબઈ શહેરની પ્રાથમિક શાળાઓના ૧૫૦ શિક્ષકોની પસંદગી કરી	પ્રશ્નાવલી	સર્વેક્ષણ	ટી કસોટી	(૧) પુરુષ અને સ્ત્રી શિક્ષકોની બાળકોના અધિકારો અંગેની સભાનતા વચ્ચે સાર્થક તફાવત જોવા મળ્યો હતો. (૨) નમુનામાં સમાવિષ્ટ બધા જ શિક્ષકોની બાળકોના અધિકારો અંગેની સભાનતાની કક્ષા પ્રમાણમાં ઘણી ઊંચી જોવા મળી
---	-----------------------	------	----------------	---	--	------------	-----------	----------	---

									હતી.	
૭	કરમટા, જે. પી.	૨૦૦૫	એમ.એડ	પ્રાથમિક શાળા કક્ષાએ પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમની અસરકારકતા	શાળા યોજાતા શાળાઓમાંથી ૧૫૦ શિક્ષકો તથા ૧૫૦ વાલીઓને પસંદ કરવામાં આવ્યા	જૂનાગઢ જિલ્લાની શાળાઓમાંથી	પ્રશ્નાવલી	સર્વેક્ષણ	ગુણાત્મક પૃથ્થકરણ	(૧) શિક્ષકના સંદર્ભમાં મળેલ તારણો, (ક) બાળક ઉત્સાહથી પ્રવેશ મેળવે છે. (ખ) શાળામાં તરંગ ઉલ્લાસમય વાતાવરણ ઊભું થાય છે, (ગ) સરકારનું આ કાર્ય આવકારદાયી બન્યું

૮	વિસરોલીયા, એલ. એમ.	૨૦૦૧	એમ.એડ	જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન દ્વારા આયોજિત તાલીમ કાર્યક્રમો પ્રત્યેના શિક્ષકોના અભિપ્રાયો અને આકાંક્ષાઓ	૪૪૯ શિક્ષકો	અભિપ્રાયવલિ	સર્વેક્ષણ	કાઈ વર્ગ કસોટી	(૧) તાલીમનું સ્થળ શાંત વાતાવરણ, વીજળી, પાણી જેવી ભૌતિક સુવિધાઓને ધ્યાનમાં રાખીને પસંદ કરવામાં આવે છે. (૨) તાલીમ દરમિયાન તાલીમનું સ્થળ બદલવામાં આવતું નથી.
૯	ચિકાણી, જે. એસ.	૨૦૦૦	એમ.એડ	પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોના શાળા પ્રવેશોત્સવ પરત્વેના વલણો	જામનગર જિલ્લાના દ્વારકા તાલુકાની પ્રાથમિક શાળાઓના ૧૦૦	અભિપ્રાયવલિ	સર્વેક્ષણ	ગુણાત્મક પૃથ્થકરણ	(૧) નિદર્શના ૮૦% શિક્ષકો શાળા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમને પ્રાથમિક શિક્ષણનું પોતીકું

					શિક્ષકોને પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા				પર્વ ગણે છે. (૨) શાળા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમની બાળકો અને નિરક્ષર વાલીઓ આ ઉત્સવમાંથી પ્રેરણા લે છે.
૧૦	નિમાવત, સી. એ.	૨૦૦૦	એમ.એડ	લઘુત્તમ અધ્યયન કક્ષા કાર્યક્રમ અંગે લોધિકા તાલુકાની પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોના અભિપ્રાયો	લોધિકા તાલુકાના પ્રાથમિક શાળાઓના ૧૮૬ શિક્ષકોની પસંદ કરવામાં આવ્યા હતાં.	પ્રશ્નાવલી	સર્વેક્ષણ	કાઈ વર્ગ કસોટી	(૧) એમ. એલ. એલ. અભિગમ મુજબ શિક્ષણકાર્ય કરવું સરળ છે. ગુણવત્તા સુધરે છે. શૈક્ષણિક સમાનતા આવે છે. ક્યાસો દૂર થાય છે.

2.3 પ્રસ્તુત અભ્યાસની વિશેષતા

પ્રસ્તુત અભ્યાસની વિશેષતા આ મુજબ છે.

૧. સંબંધિત સાહિત્યની સમીક્ષાના આધારે જોવા મળ્યું હતું કે, મોટા ભાગના અભ્યાસોમાં RTE - ૨૦૦૯' અંગે પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની સભાનતા જાણવામાં આવી હતી. પુરોગામી પસંદિત સંશોધનો પૈકી NEP-2020 પર કોઈ જ સંશોધન થયેલાં નથી.

૨. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં પ્રયોજક દ્વારા રચિત NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ અંગેની શિક્ષક પ્રશ્નાવલીના ઉપયોગ દ્વારા માહિતી એકત્રીકરણ કરાયું હતું.

૩. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં જાતીયતા, શાળા મેનેજમેન્ટ અને શૈક્ષણિક અનુભવને સ્વતંત્ર ચલ તરીકે લેવામાં આવ્યા હતાં.

હવે પછીના પ્રકરણ-ત્રણમાં સંશોધન યોજના અને તેના આધારો વર્ણવવામાં આવ્યા છે.

પ્રકરણ - ૩

સંશોધન યોજના અને તેના આધારો

૩.૦ પ્રાસ્તાવિક

૨૦૨૦માં અમલમાં આવેલ NEW EDUCATION POLICY ના ઘડતર અને અમલીકરણની પ્રક્રિયા ચાલી રહી છે, ત્યારે વિદ્યાર્થીઓના પાયાના ઘડતર કરનારા શિક્ષકો ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાથી પરિચિત હોય યોગ્ય સમજ હોય તે જરૂરી છે. પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં સંશોધનના સંદર્ભમાં વ્યાપવિશ્વ, નમૂના પસંદગી, સંશોધન પદ્ધતિ, માહિતી એકત્રીકરણ અને પ્રાપ્ત માહિતી માટે પૃથક્કરણ પ્રવિધિ અંગે વિગતે કરવામાં આવી છે.

૩.૧ વ્યાપવિશ્વ

સંશોધન જે સમૂહ કે જૂથ માટે હાથ ધરાયું હોય, એટલે કે સંશોધનનાં તારણો જે સમૂહ કે જૂથને લાગુ પાડવાની ધારણા હોય તે સમૂહ કે જૂથને વ્યાપવિશ્વ કહે છે. શાહ (૨૦૦૪) પાન્ડેને ટાંકતા જણાવે છે કે, "વ્યાપવિશ્વ એટલે સામાન્ય અર્થમાં કોઈપણ સુવ્યાખ્યાયિત કરાયેલા વર્ગના લોકો, બનાવો કે વસ્તુઓના બધા જ સભ્યો."

સંશોધન યોજનાને સ્પષ્ટ, સુવ્યવસ્થિત સ્વરૂપ આપવા માટે અને સંશોધન યોજનાને સ્પષ્ટ બનાવવા માટે વ્યાપવિશ્વનો નિર્દેશ અત્યંત આવશ્યક છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસનાં વ્યાપવિશ્વમાં પોરબંદર જિલ્લાની પોરબંદર તાલુકાની પ્રાથમિક શાળામાં શૈક્ષણિક વર્ષ ૨૦૨૧-૨૨ દરમિયાન અધ્યાપન કાર્ય કરાવતા ધોરણ ૧ અને ૨ ના શિક્ષકોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. આમ, કુલ ૩૩૦ સરકારી પ્રાથમિક શાળા અને ૯૮ પ્રાઇવેટ પ્રાથમિક શાળાઓના ૮૫૦ ધોરણ ૧ અને ૨ ના શિક્ષકો વ્યાપવિશ્વમાં સમાવિષ્ટ હતાં.

૩.૨ નમૂના પસંદગી

અભ્યાસના હેતુઓને અનુરૂપ સમગ્ર વિશે અનુમાન કરવા માટે તેના પ્રતિનિધિરૂપ નાના ભાગને પસંદ કરવાની ક્રિયાને નમૂના પસંદગી કહેવાય છે. નમૂના પસંદગી વ્યાપવિશ્વના કદ પર આધાર રાખે છે.

આ સંશોધનમાં સંશોધકે વ્યાપવિશ્વના તમામ પાત્રોને નમૂનામાં સમાવેશ કર્યો હતો. કારણ કે માહિતી પ્રાપ્તિ ટેકનોલોજી દ્વારા હતી. અહીં વ્યાપવિશ્વ એ જ નમૂનો છે.

3.3 સંશોધન પદ્ધતિ

સંશોધન સમસ્યાનું ચોક્કસાઈપૂર્વક સ્પષ્ટીકરણ થઈ ગયા બાદ સંશોધક અભ્યાસના હેતુઓને અનુરૂપ માહિતી મેળવવાના સંદર્ભમાં વિશિષ્ટ કાર્યો કરે છે. જેને સંશોધન પદ્ધતિ કહી શકાય. સંશોધન પદ્ધતિનો વિસ્તૃત અર્થ સમજાવતા શાહ (૨૦૦૪) કહે છે કે, "અર્થપૂર્ણ શૈક્ષણિક સમસ્યાને ઓળખી અને શિક્ષણના કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં તેની સંરચના કર્યા બાદ અને કોઈ પણ પ્રકારના સંશોધન શાસ્ત્રીય, વ્યવહારુ કે ક્રિયાત્મક સંશોધન સાથે તેનો સંબંધ આપ્યા બાદ તેનો ઉત્તર વિવિધ રીતે આપી શકાય છે. આમ, આ ઉકેલ મેળવવા માટેની વિવિધ પદ્ધતિઓને 'સંશોધન પદ્ધતિઓ' તરીકે ઓળખવામાં આવે છે."

સંશોધનશાસ્ત્રના નિષ્ણાતો સંશોધન પદ્ધતિઓને ઐતિહાસિક સંશોધન પદ્ધતિ, વર્ણનાત્મક સંશોધન પદ્ધતિ અને પ્રાયોગિક સંશોધન પદ્ધતિ એમ ત્રણ વિભાગોમાં વહેંચે છે.

3.3.1 ઐતિહાસિક સંશોધન પદ્ધતિ. ભૂતકાળમાં બની ગયેલા બનાવોની ઓળખ, વર્ણન અને અર્થઘટન કરવા માટેના આ સંશોધન પદ્ધતિ છે. આ સંશોધન પદ્ધતિમાં ભૂતકાળનો સંદર્ભ છે.

3.3.2 પ્રાયોગિક સંશોધન પદ્ધતિ. નિયંત્રિત પરિસ્થિતિ હેઠળ ચોક્કસાઈ પૂર્વક તૈયાર કરાયેલી માવજત લગાડવાથી તેની શી અસર થાય છે, તે તપાસવા માટેની આ પદ્ધતિ છે. આ પદ્ધતિમાં ભવિષ્યકાળનો સંદર્ભ છે.

3.3.3 વર્ણનાત્મક સંશોધન પદ્ધતિ. વર્તમાન સમયમાં અસ્તિત્વમાં હોય તેવા બનાવો માટે વર્ણન અને અર્થઘટન કરવા માટેની સંશોધન પદ્ધતિઓ આ વિભાગમાં આવે છે. આ પદ્ધતિઓમાં વર્તમાનકાળનો સંદર્ભ છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસ માટે પ્રયોજકે વર્ણનાત્મક સંશોધન પૈકી સર્વેક્ષણ પદ્ધતિ પસંદ કરેલ હતી. સર્વેક્ષણ પદ્ધતિ. આ પદ્ધતિ વડે શિક્ષણના અનેક પાસાઓનો ઊંડાણપૂર્વકનો અભ્યાસ કરી શકાય છે. આ પદ્ધતિ સમજાવવા મોલિયા (૨૦૦૩) કહે છે કે, "સર્વેક્ષણ પદ્ધતિએ એવી પદ્ધતિ છે કે, જે કોઈપણ સમૂહનું વર્તમાન પરિસ્થિતિનું સામાન્ય ચિત્ર મેળવે છે." આમ, પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિને લગતો પૂરાવો એકત્ર કરવાની પ્રક્રિયાને સર્વેક્ષણ સંશોધન પદ્ધતિ કહેવામાં આવે છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં પોરબંદર જિલ્લાની પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ જાણવાની હોવાથી સંશોધકે સર્વેક્ષણ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કર્યો હતો.

3.4 સંશોધનનાં ક્ષેત્રો :

સંશોધન માટે અનેક દિશાઓ અને ક્ષેત્રો વિકાસ પામ્યા છે. સંશોધન જુદા જુદા અનેક ક્ષેત્રો સાથે જોડાયેલું હોય છે. સંશોધક પોતાને અનુકૂળ ક્ષેત્ર પસંદ કરતાં હોય છે. જીવન સાથે સંકળાયેલા આવા અનેક ક્ષેત્રો છે જેવા કે શૈક્ષણિક, વૈજ્ઞાનિક, તબીબી, સામાજિક, ખેતી, ઉદ્યોગ, વાણિજ્ય વગેરે હોય છે. આ પૈકી પ્રસ્તુત સંશોધન પ્રાથમિક શિક્ષણ ક્ષેત્ર સાથે જોડાયેલું છે.

શિક્ષણમાં સંશોધન હાથ ધરવા માટે પસંદગીના ઘણાં ક્ષેત્રો જોવા મળે છે. પ્રયોજક સંશોધન કાર્ય હાથ ધરે તે પહેલાં તે કયા સંશોધનક્ષેત્ર સાથે સંલગ્ન છે તે અંગે વિચાર કરે છે. આ ક્ષેત્ર પૈકી બુચ (1990) ફિફ્થ સર્વે ઓફ રિસર્ચ ઈન એજ્યુકેશનના પ્રાથમિક પહેલા વોલ્યુમમાં કુલ 38 ક્ષેત્રો દર્શાવ્યા છે.

ક્રમ	સંશોધન ક્ષેત્ર	ક્રમ	સંશોધન ક્ષેત્ર
1	ભાષા શિક્ષણ	20	ગણિત શિક્ષણ
2	શિક્ષણનું તત્વજ્ઞાન	21	શિક્ષણ અને આરોગ્ય
3	શિક્ષણનું સમાજશાસ્ત્ર	22	નૈતિક કલા અને સૌંદર્ય શિક્ષણ
4	શિક્ષણનો ઇતિહાસ	23	શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી
5	શિક્ષણનું અર્થશાસ્ત્ર	24	અધ્યાપન પ્રયુક્તિ
6	શિક્ષણનું મનોવિજ્ઞાન	25	શિક્ષણ પરીક્ષણ
7	માનસિક આરોગ્ય	26	વ્યવસાયિક અને ટેકનિકલ શિક્ષણ
8	માનસિક પ્રક્રિયા	27	વિશિષ્ટ શિક્ષણ
9	સામાજિક પ્રક્રિયા	28	દૂરવર્તી શિક્ષણ
10	પ્રેરણા	29	પ્રૌઢ, અવૈધિક અને નિરંતર શિક્ષણ
11	સર્જનાત્મક અને નાવિન્ય	30	કન્યાઓ અને મહિલાઓનું શિક્ષણ
12	માર્ગદર્શન અને સલાહદર્શન	31	અનુસૂચિત, અનુસૂચિત જનજાતિનું શિક્ષણ
13	અભ્યાસક્રમ વિકાસ	32	પર્યાવરણ વિષયક અભ્યાસો
14	પૂર્વ પ્રાથમિક શિક્ષણ	33	તુલનાત્મક શિક્ષણ

15	પ્રાથમિક શિક્ષણ	34	શૈક્ષણિક આયોજન અને નીતિવિષયક સંશોધન
16	માધ્યમિક શિક્ષણ	35	વસતિ શિક્ષણ
17	ઉચ્ચ શિક્ષણ	36	શૈક્ષણિક વહીવટ અને સંચાલન
18	સામાજિક વિજ્ઞાન શિક્ષણ	37	સિદ્ધિ અને સંબંધિત ચલો
19	વિજ્ઞાન શિક્ષણ	38	શૈક્ષણિક પરીક્ષણ અને મૂલ્યાંકન

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં સ્પષ્ટપણે કહી શકાય કે પ્રસ્તુત અભ્યાસ પ્રાથમિક શિક્ષણ વિષયક સંશોધન ક્ષેત્ર સાથે સંબંધિત હતું.

3.5 ઉપકરણ વિગત :

સંશોધન કાર્યમાં અભ્યાસના હેતુઓને અનુરૂપ માહિતીનું એકત્રીકરણ કરવા માટે ઉપકરણની જરૂર પડે છે. માહિતી એકત્રીકરણ માટે જો અભ્યાસને સંબંધિત ઉપકરણ તૈયાર મળી રહે તો સંશોધક તૈયાર ઉપકરણોનો ઉપયોગ કરે છે. પરંતુ જો સંબંધિત ઉપકરણ તૈયાર ન મળે તો સંશોધકે ઉપકરણની સંરચના કરવી પડે છે. ઉચાટ (2003) ઉપકરણનો અર્થ આપતા જણાવે છે કે, "સંશોધન પ્રક્રિયા દરમિયાન અભ્યાસનાં હેતુઓ અનુસાર આવશ્યક માહિતી મેળવવા માટેના સાધનને ઉપકરણ કહેવાય."

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં અભ્યાસની જરૂરિયાતને ધ્યાનમાં રાખીને સંશોધકે NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ અંગેની પ્રશ્નાવલીની રચના કરી હતી. ઉપકરણ રચનામાં નીચે મુજબના સોપાનોને અનુસરવામાં આવ્યા હતા.

પ્રયોજકે પ્રસ્તુત સંશોધનમાં NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજમાં પ્રતિયાર આપનાર શિક્ષકોને સામાન્ય માહિતી અને કેટલીક સૂચનાઓ આપવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ 22 વિધાનો આપવામાં આવ્યા હતા. જેમાં યોગ્ય વિકલ્પ પસંદ કરવાનો હતો.

આ NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પ્રશ્નાવલીનો નમૂનો પરિશિષ્ટ -1 માં આપેલ છે.

3.6 માહિતીનું એકત્રીકરણ

પ્રસ્તુત સંશોધનનો મુખ્ય હેતુ પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ જાણવાનો હતો. પ્રયોજકે NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પ્રશ્નાવલી પર

પ્રતિભાવ મેળવવા એક GOOGLE FORM વિકસાવવામાં આવ્યું હતું. જેની આ LINK બનાવી હતી. LINK : https://docs.google.com/forms/d/1oD0ukLABU0fD88nbGJkkgtuZuD2Xzs_07M3Duoqvz0Q/edit?usp=sharing

પ્રયોજકે પ્રાથમિક શાળાઓ માટે BRC CO. અને CRC CO. ને રૂબરૂ મળી પોતાના સંશોધનકાર્ય અંગેનો હેતુ સ્પષ્ટ કરી NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજની પ્રશ્નાવલી પર માહિતી એકત્રિત કરવા માટે માર્ગદર્શન આપ્યું હતું.

પ્રયોજકે પોતે અને BRC CO. અને CRC CO. દ્વારા નમૂનાની શાળાઓમાં રૂબરૂ જઈને પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોને પ્રસ્તુત સંશોધન કાર્ય તેમજ NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પ્રશ્નાવલી વિશે GOOGLE FORM ની LINK અને જરૂરી માહિતી આપી. આમ, NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પ્રશ્નાવલી પર પ્રતિયારો ONLINE જ મેળવવામાં આવ્યા હતા.

અંગે શિક્ષકોએ આપેલા પ્રતિભાવો ગૂગલ ફોર્મ પરથી MS-EXCEL SHEET માં મેળવી તેને અર્થઘટન માટે ઉપયોગમાં લીધા હતા. ગુગલ ફોર્મના આધારે જણાયુ હતુ કે, પોરબંદર જિલ્લાના એકંદરે કુલ 158 શિક્ષકોના પ્રતિયારો પ્રાપ્ત થયા હતા. જેને અર્થઘટન માટે ઉપયોગમાં લીધા હતા.

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં પ્રાપ્ત થયેલી માહિતીના આધારે પૃથક્કરણ કરવા માટે વિવિધ અંકશાસ્ત્રીય પદ્ધતિઓ દ્વારા માહિતી ગણતરી કરવામાં આવી હતી. આ અંકશાસ્ત્રીય ગણતરીઓ MICRO SOFT - EXCELનો ઉપયોગ કર્યો હતો.

3.7 પ્રાપ્ત માહિતી :

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં પ્રયોજકે વ્યાપવિશ્વને જ નમુના તરીકે પસંદ કરેલ. જેમાં પોરબંદર જિલ્લાની કુલ 330 સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓ અને 98 પ્રાઇવેટ શાળાઓમાંથી ધોરણ ૧ અને 2 માં પ્રાથમિક શાળામાં અધ્યાપન કાર્ય કરાવતાં 850 શિક્ષકોમાંથી 158 શિક્ષકો પાસેથી માહિતી મળી હતી. આ 158 શિક્ષકોની માહિતીનો અભ્યાસના અર્થઘટનમાં ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

અભ્યાસમાં કુલ પાત્રોની સંખ્યા 158 હતી. જેમાં પુરુષ શિક્ષકો 56 અને સ્ત્રી શિક્ષકો 102, સરકારી શાળાના 156 અને પ્રાઇવેટ શાળાના 2 શિક્ષકો, 5 થી 15 વર્ષ અનુભવ ધરાવતા 104 શિક્ષકો અને 15 વર્ષથી વધુ અનુભવ ધરાવતા 54 શિક્ષકો, ગુજરાતી વિષય ભણાવતા શિક્ષકો 20 અને ગણિત વિષય ભણાવતા 23 શિક્ષકોનો અને ગુજરાતી અને ગણિત બંને વિષય ભણાવતા 107 શિક્ષકો જ્યારે 8 શિક્ષકો અન્ય વિષયો ભણાવતા હતા તેનો નમૂનામાં સમાવેશ કરવામાં આવેલ હતા.

3.8 માહિતી પૃથક્કરણ અને અર્થઘટનની રીત :

એકત્ર થયેલ માહિતીને યોગ્ય અંકશાસ્ત્રીય પદ્ધતિ થકી મૂલવણીએ સંશોધનના કાર્યનું મહત્વનું સોપાન ગણી શકાય. સંશોધક માટે ઉપકરણની પસંદગી કરવાની સાથે જ તેના થકી પ્રાપ્ત માહિતીનું પૃથક્કરણ કેવી રીતે થઈ શકશે ? તારણો મેળવવા શું કરવું પડશે ? તે અંગેનો ખ્યાલ રાખવાનો થતો હોય છે.

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં નીચે જણાવેલ અંકશાસ્ત્રીય પ્રયુક્તિથી માહિતીનું વિશ્લેષણ કરવામાં આવશે.

1. સરાસરી
2. પ્રમાણ વિચલન
3. t - test

ઉપર્યુક્ત મુદ્દાઓના અનુસંધાનમાં બંને શાળાઓમાંથી મળેલ માહિતી પરથી અસરકારકતાની ચકાસણી કરવામાં આવી હતી.

પ્રશ્નનાવલિના પ્રશ્નના સાચા વિકલ્પ પસંદ કરે તો 1 પોઈન્ટ અને ખોટો વિકલ્પ પસંદ કરે તો 0 પોઈન્ટ એ રીતે ગણતરી કરવામાં આવી હતી અને સમજ પ્રશ્નાવલી પરના પ્રાપ્તિ મેળવવામાં આવ્યા હતા.

જેમાં સાર્થકતા ચકાસવા માટે ટી- કસોટીનો ઉપયોગ કરેલ જેમાં ટી- કસોટીની સારણી મુજબ 0.05 કક્ષાએ સાર્થકતા મૂલ્ય 1.96 કરતા વધુ હોય તો મૂલ્ય સાર્થક ગણેલ છે. અને 0.01 કક્ષાએ સાર્થકતા મૂલ્ય 2.58 કરતા વધુ હોય તો મૂલ્ય સાર્થક ગણેલ છે. તેની ચર્ચા પ્રકરણ-4 માં વિગતે કરવામાં આવી છે.

પ્રકરણ - 4

પ્રાપ્ત માહિતીનું પૃથક્કરણ અને અર્થઘટન

4.0 પ્રાસ્તાવિક

પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં પ્રયોજકે પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ જાણવા માટે અભ્યાસ હાથ ધર્યો હતો. NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજની પ્રશ્નાવલી દ્વારા મેળવેલી માહિતીનું સંશોધનમાં આવરાયેલા ચલોના સંદર્ભમાં રજૂઆત, પૃથક્કરણ અને અર્થઘટન રજૂ કરેલ છે.

4.1 માહિતીનું સ્વરૂપ

પ્રયોજકે સ્વરચિત NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજની પ્રશ્નાવલી દ્વારા માહિતી પ્રાપ્ત કરી હતી. આ NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજની પ્રશ્નાવલી પર પાત્રોને લઘુત્તમ પ્રાપ્તિ 6 અને મહત્તમ પ્રાપ્તિ 17 મળેલ હતો. પ્રસ્તુત અભ્યાસના નમૂનામાં 86 પાત્રોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

પ્રયોજકે નમૂનામાં સમાવિષ્ટ પ્રાથમિક શાળામાં CRC co. દ્વારા રૂબરૂ જઈને google form દ્વારા માહિતી એકત્ર કરી હતી. નમૂનામાં 86 પાત્રો પાસેથી માહિતી પ્રાપ્ત થઈ હતી.

4.2 ઉત્કલ્પનાઓની ચકાસણી

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં ચાર શૂન્ય ઉત્કલ્પનાઓની રચના કરવામાં આવી હતી. અભ્યાસમાં સમાવિષ્ટ વિવિધ ચલોના આધારે વર્ગીકરણ કરીને ઉત્કલ્પનાઓની ચકાસણીના પરિણામો અને અર્થઘટનોનું અહીં ક્રમશઃ રજૂઆત કરવામાં આવી છે.

4.2.1 પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પર જાતીયતાની અસર

નિમ્ન પ્રાથમિક શાળાના સ્ત્રી અને પુરુષ શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પરના પ્રશ્નો વચ્ચેના તફાવત ચકાસવા ઉત્કલ્પના-1 રચવામાં આવી હતી. જે આ મુજબ છે," પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ-1 અને 2 ના શિક્ષકોની જાતીયતા(પુરુષ અને સ્ત્રી) અનુસાર તેઓની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજના સરેરાશ પ્રાપ્તિ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહી હોય. " - આ ઉત્કલ્પનાની ચકાસણી માટે પ્રાથમિક શાળાના પુરુષ તથા સ્ત્રી શિક્ષકો એમ બે જૂથો રચવામાં આવ્યા હતા. આ બન્ને જૂથોની

NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પરના પ્રાપ્તિઓની સરાસરીના તફાવતની સાર્થકતા તપાસવા માટે 'ટી'-કસોટીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. આ ઉત્કલ્પનાની ચકાસણીના પરિણામોનો સારાંશ સારણી 4.1 માં દર્શાવેલ છે.

સારણી 4.1

જાતીયતા સંદર્ભે પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોના NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજના સરેરાશ પ્રાપ્તિઓ વચ્ચેના તફાવતની સાર્થકતા

ક્રમ	જાતીયતા	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણ વિચલન	ટી-મૂલ્ય	
1	પુરુષ	59	11.84	4.16	0.61	
2	સ્ત્રી	102	12.22	4.96		

સારણી 4.1 નું અવલોકન કરતાં જણાય છે કે, પ્રાથમિક શાળાના પુરુષ અને સ્ત્રી શિક્ષકોની કુલ સંખ્યા 161 હતી. જેમાં પુરુષ શિક્ષકો 59 તથા સ્ત્રી શિક્ષકો 102 હતા. પ્રાથમિક શાળાના પુરુષ તથા સ્ત્રી શિક્ષકોના NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પરના સરાસરી પ્રાપ્તિઓ અનુક્રમે 11.84 તથા 12.22 હતા. આ સરાસરીઓ વચ્ચેના તફાવતની સાર્થકતા માટે શોધવામાં આવેલું ટી મૂલ્ય 0.61 હતું. આ ટી મૂલ્ય 1.96 કરતા ઓછું હતું, તેથી સાર્થક ન હતું. પરિણામે ઉત્કલ્પના -1 નો અસ્વીકાર થયો ન હતો.

આથી કહી શકાય કે, પ્રાથમિક શાળાના પુરુષ તથા સ્ત્રી શિક્ષકોના NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પરના પ્રાપ્તિઓ સાર્થક રીતે જુદા પડતા ન હતા, એટલે કે પ્રાથમિક શાળાના પુરુષ તથા સ્ત્રી શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કા પ્રત્યેની સમજ ભિન્ન જોવા મળી ન હતી.

4.2.2 પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પર શિક્ષકોના શૈક્ષણિક અનુભવ (5 થી 15 વર્ષ અને 15 વર્ષથી વધુ)ની અસર

પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોના અનુભવની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પરના પ્રાપ્તિઓ વચ્ચેના તફાવત ચકાસવા ઉત્કલ્પના-3 રચવામાં આવી હતી. જે આ મુજબ છે," પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ-1 અને 2 ના શિક્ષકોના શૈક્ષણિક અનુભવ (5 થી 15 વર્ષ અને 15 વર્ષથી વધુ) અનુસાર તેઓની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજના સરેરાશ પ્રાપ્તિઓ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય." - આ ઉત્કલ્પનાની ચકાસણી માટે પ્રાથમિક શાળાના 5 થી 15 વર્ષના અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકો અને 15 વર્ષથી વધુ અનુભવ

ધરાવતા શિક્ષકો એમ બે જૂથો રચવામાં આવ્યા હતા. આ બન્ને જૂથોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પરના પ્રાપ્તિઓની સરાસરીના તફાવતની સાર્થકતા તપાસવા માટે 'ટી'-કસોટીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. આ ઉત્કલ્પનાની ચકાસણીના પરિણામોનો સારાંશ સારણી 4.2 માં દર્શાવેલ છે.

સારણી 4.2

શૈક્ષણિક અનુભવ સંદર્ભે પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોના NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજના સરેરાશ પ્રાપ્તિઓ વચ્ચેના તફાવતની સાર્થકતા

ક્રમ	અનુભવ	સંખ્યા	સરાસરી	પ્ર.વિ.	ટી-મૂલ્ય
1	5 થી 15 વર્ષ	64	13	5.21	0.08
2	15 વર્ષ થી વધુ	97	11.45	4.34	

સારણી 4.2નું અવલોકન કરતાં જણાય છે કે, પ્રાથમિક શાળાના 5 થી 15 વર્ષનો અનુભવ ધરાવતા અને 15 વર્ષ થી વધુ અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકોની કુલ સંખ્યા 161 હતી. જેમાં 5 થી 15 વર્ષનો અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકો 64 તથા 15 વર્ષ થી વધુ અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકો હતા. પ્રાથમિક શાળાના 5 થી 15 વર્ષનો અનુભવ ધરાવતા અને 15 વર્ષ થી વધુ અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પરના સરાસરી પ્રાપ્તિઓ અનુક્રમે 13 તથા 11.45 હતા. આ સરાસરીઓ વચ્ચેના તફાવતની સાર્થકતા માટે શોધવામાં આવેલું ટી મૂલ્ય 0.08 હતું. આ ટી મૂલ્ય 1.96 કરતા ઓછું હતું. તેથી એ સાર્થક ન હતું. પરિણામે ઉત્કલ્પના -2 નો અસ્વીકાર થયો ન હતો.

આથી કહી શકાય કે, 5 થી 15 વર્ષનો અનુભવ ધરાવતા અને 15 વર્ષ થી વધુ અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પરના પ્રાપ્તિઓ સાર્થક રીતે જુદા પડતા ન હતા, એટલે કે પ્રાથમિક શાળાના 5 થી 15 વર્ષનો અનુભવ ધરાવતા અને 15 વર્ષ થી વધુ અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ ભિન્ન જોવા મળી ન હતી.

4.2.3 પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પર શાળામાં ભણાવતા વિષય (ગુજરાતી અને ગણિત અલગ વિષયો અને બન્ને વિષય) ની અસર

પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પર શાળાના મેનેજમેન્ટ વચ્ચેના તફાવત ચકાસવા ઉત્કલ્પના-2 રચવામાં આવી હતી. જે આ મુજબ છે," પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ-1

અને 2 ના શિક્ષકોના શાળામાં ભણાવતા વિષય (ગુજરાતી અને ગણિત અલગ વિષયો અને બન્ને વિષય) અનુસાર તેઓની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજના સરેરાશ પ્રાપ્તિ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય." - આ ઉત્કલ્પનાની ચકાસણી માટે સરકારી પ્રાથમિક શાળાના ગુજરાતી ભણાવતા શિક્ષકો અને ગણિત ભણાવતા શિક્ષકો એમ બેજૂથો રચવામાં આવ્યા હતા. આ બંને જૂથોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પર પ્રાપ્તિની સરાસરીના તફાવતની સાર્થકતા તપાસવા માટે 'ટી'-કસોટીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. આ ઉત્કલ્પનાની

ચકાસણીના પરિણામોનો સારાંશ સારણી 4.3 માં દર્શાવેલ છે.

સારણી 4.3

શાળામાં ભણાવતા વિષય સંદર્ભે પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોના NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પરના સરેરાશ પ્રાપ્તિ વચ્ચેના તફાવતની સાર્થકતા

ક્રમ	વિષય	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણ વિચલન	ટી-મૂલ્ય
1	ગુજરાતી	49	18	4.89	0.10
2	ગણિત	112	19	4.58	

સારણી 4.3 નું અવલોકન કરતાં જણાય છે કે, પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોની કુલ સંખ્યા 161 હતી. જેમાં ગુજરાતી ભણાવતા શિક્ષકોની સંખ્યા 49, ગણિત ભણાવતા શિક્ષકોની સંખ્યા 112 હતી. ગુજરાતી ભણાવતા શિક્ષકો અને ગણિત ભણાવતા શિક્ષકોના NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પરના સરાસરી પ્રાપ્તિ અનુક્રમે 18 અને 19 હતા. આ સરાસરીઓ વચ્ચેના તફાવતની સાર્થકતા માટે શોધવામાં આવેલું ટી-મૂલ્ય 0.10 હતું. આ ટી મૂલ્ય 1.96 કરતા ઓછું હતું. તેથી એ સાર્થક ન હતું. પરિણામે ઉત્કલ્પના 3 નો અસ્વીકાર થયો ન હતો.

આથી, કહી શકાય કે, ગુજરાતી ભણાવતા શિક્ષકોના અને ગણિત ભણાવતા શિક્ષકોના NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પરના પ્રાપ્તિ સાર્થક રીતે જુદા પડતા ન હતા, એટલે કે સરકારી ગુજરાતી ભણાવતા શિક્ષકોના અને ગણિત ભણાવતા શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ સમાન જોવા મળી હતી.

4.2.4 પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પર શૈક્ષણિક લાયકાતની અસર

પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પર શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાત વચ્ચેના તફાવત ચકાસવા ઉત્કલ્પના-4 રચવામાં આવી હતી. જે આ મુજબ છે," પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ-1 અને 2 ના શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાત (PTC અને B.Ed.) અનુસાર તેઓની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજના સરેરાશ પ્રામાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહી હોય." - આ ઉત્કલ્પનાની ચકાસણી માટે સરકારી પ્રાથમિક શાળાના PTC થયેલ શિક્ષકો અને B.Ed. થયેલ શિક્ષકો એમ બે જૂથો રચવામાં આવ્યા હતા. આ બંને જૂથોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પર પ્રામાંકોની સરાસરીના તફાવતની સાર્થકતા તપાસવા માટે 'ટી'-કસોટીનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. આ ઉત્કલ્પનાની ચકાસણીના પરિણામોનો સારાંશ સારણી 4.3 માં દર્શાવેલ છે.

સારણી 4.4

શાળામાં શિક્ષકોની શૈક્ષણિક લાયકાત સંદર્ભે પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોના NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પરના સરેરાશ પ્રામાંકો વચ્ચેના તફાવતની સાર્થકતા

ક્રમ	વિષય	સંખ્યા	સરાસરી	પ્રમાણ વિચલન	ટી-મૂલ્ય
1	PTC	135	12	4.67	0.44
2	B.Ed.	26	11	4.66	

સારણી 4.3 નું અવલોકન કરતાં જણાય છે કે, પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકોની કુલ સંખ્યા 161 હતી. જેમાં PTC કરેલ શિક્ષકોની સંખ્યા 135, B.Ed. કરેલા શિક્ષકોની સંખ્યા 26 હતી. PTC કરેલ શિક્ષકો અને B.Ed. કરેલા શિક્ષકોના NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પરના સરાસરી પ્રામાંકો અનુક્રમે 12 અને 11 હતા. આ સરાસરીઓ વચ્ચેના તફાવતની સાર્થકતા માટે શોધવામાં આવેલું ટી- મૂલ્ય 0.44 હતું. આ ટી મૂલ્ય 1.96 કરતા ઓછું હતું. તેથી એ સાર્થક ન હતું. પરિણામે ઉત્કલ્પના 4 નો અસ્વીકાર થયો ન હતો.

આથી, કહી શકાય કે, PTC કરેલ શિક્ષકોના અને B.Ed. કરેલા શિક્ષકોના NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પરના પ્રાપ્તિ સાર્થક રીતે જુદા પડતા ન હતા, એટલે કે PTC કરેલ ભણાવતા શિક્ષકોના અને B.Ed. કરેલા શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ સમાન જોવા મળી હતી.

હવે પછીના પ્રકરણમાં સમગ્ર અભ્યાસનો સારાંશ, પ્રાપ્ત માહિતીના આધારે કરેલા પૃથક્કરણ પરથી મળેલા તારણો, ઉત્કલ્પનાઓની ચકાસણી, અભ્યાસના ફલિતાર્થો તેમજ ભાવિ સંશોધનો અંગેની ભલામણો રજૂ કરેલી છે.

પ્રકરણ - 5

સારાંશ, તારણો, ફલિતાર્થો અને ભલામણો

5.0 પ્રાસ્તાવિક

પ્રયોજકે પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં સમગ્ર અભ્યાસનો સારાંશ, પ્રાપ્ત માહિતીના આધારે કરેલા પૃથક્કરણ પરથી મળેલા તારણો, ઉત્કલ્પનાઓની ચકાસણી, અભ્યાસના ફલિતાર્થો તેમજ ભાવિ સંશોધનો અંગેની ભલામણો રજૂ કરેલી છે.

5.1 અભ્યાસનો સારાંશ

પ્રસ્તુત અભ્યાસ પોરબંદર જિલ્લાની પ્રાથમિક શાળામાં અધ્યાપન કાર્ય કરતા ધો. 1 અને 2 શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ જાણવા અભ્યાસ હાથ ધર્યો હતો. શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ જાણવા માટે NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજની પ્રશ્નાવલીની સંરચના કરવામાં આવી હતી. NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પ્રશ્નાવલીમાં બાવીસ પ્રશ્નો સમાવિષ્ટ હતા.

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં વ્યાપવિશ્વ તરીકે જૂનાગઢ જિલ્લાની પ્રાથમિક શાળામાં શૈક્ષણિક વર્ષ 2021-22 દરમિયાન અધ્યાપન કાર્ય કરાવતા DHO/EAN 1 અને 2 ના શિક્ષકોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. કુલ 428 પ્રાથમિક શાળાઓના 850 શિક્ષકો વ્યાપવિશ્વમાં સમાવિષ્ટ હતા.

5.2 અભ્યાસનાં તારણો

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં પ્રયોજકે શૂન્ય ઉત્કલ્પનાઓની ચકાસણી કર્યા બાદ અભ્યાસના તારણો તારવવામાં આવ્યા હતા. જે આ પ્રમાણે રજૂ કરેલ છે.

1. પ્રાથમિક શાળાના પુરુષ તથા સ્ત્રી શિક્ષકોના NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પરના પ્રાપ્તકો સાર્થક રીતે જુદા પડતા ન હતા, એટલે કે પ્રાથમિક શાળાના પુરુષ તથા સ્ત્રી શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ પ્રત્યેની સમજ ભિન્ન જોવા મળી ન હતી.

2. 5 થી 15 વર્ષનો અનુભવ ધરાવતા અને 15 વર્ષ થી વધુ અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પરના પ્રાપ્તિ સાર્થક રીતે જુદા પડતા ન હતા, એટલે કે પ્રાથમિક શાળાના 5 થી 15 વર્ષનો અનુભવ ધરાવતા અને 15 વર્ષ થી વધુ અનુભવ ધરાવતા શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ ભિન્ન જોવા મળી ન હતી.
3. ગુજરાતી ભણાવતા શિક્ષકોના અને ગણિત ભણાવતા શિક્ષકોના NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પરના પ્રાપ્તિ સાર્થક રીતે જુદા પડતા ન હતા, એટલે કે સરકારી ગુજરાતી ભણાવતા શિક્ષકોના અને ગણિત ભણાવતા શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ સમાન જોવા મળી હતી.
4. PTC કરેલ શિક્ષકોના અને B.Ed. કરેલા શિક્ષકોના NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ પરના પ્રાપ્તિ સાર્થક રીતે જુદા પડતા ન હતા, એટલે કે PTC કરેલ ભણાવતા શિક્ષકોના અને B.Ed. કરેલા શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કાની સમજ સમાન જોવા મળી હતી.

5. 5.3 ભાવિ સંશોધનો અંગેની ભલામણો

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં પ્રયોજકને સંશોધન કાર્ય દરમિયાન અનેક પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થયા હતા. આ બધા પ્રશ્નો ઉપર સંશોધન હાથ ધરી શકાય તેમ હતા. આ અંગે ભાવિ સંશોધન માટેની ભલામણો અહીં રજૂ કરેલ છે.

1. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં વ્યાપવિશ્વમાં પોરબંદર જિલ્લાની પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ 1 અને 2 ના શિક્ષકોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. ભવિષ્યમાં બીજા તબક્કાઓના સંદર્ભમાં માધ્યમિક, ઉચ્ચતર માધ્યમિક કક્ષાના શિક્ષકો, સ્નાતક અને અનુસ્નાતક કક્ષાના પ્રાધ્યાપકો તેમજ તાલીમી સંસ્થાના શિક્ષકો અને પ્રશિક્ષકો નમૂનાનાં પાત્રો તરીકે લઈ આ પ્રકારનો અભ્યાસ હાથ ધરી શકાય.

2. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં સ્વતંત્ર ચલ તરીકે જાતીયતા (પુરુષ/સ્ત્રી), શિક્ષકનો અનુભવ (5 વર્ષથી 15 વર્ષ અને 15 વર્ષથી વધુ) તેમજ શાળામાં ભણાવતા વિષયો (ગુજરાતી અને ગણિત)નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. આ સિવાય ઉંમર, શૈક્ષણિક લાયકાત, શિક્ષકોની સામાજિક આર્થિક સ્થિતિ જેવા સ્વતંત્ર ચલોને ધ્યાનમાં લઈને સંશોધન કાર્ય હાથ ધરી શકાય.

3. પ્રસ્તુત અભ્યાસ પોરબંદર જિલ્લા પૂરતો માર્યાદિત હતો. ભવિષ્યમાં બીજા કોઈ ગામ, શહેર કે જિલ્લાના શિક્ષકો કે પ્રાધ્યાપકો પસંદ કરી સંશોધન કાર્ય હાથ ધરી શકાય.

5.4 શૈક્ષણિક ફલિતાર્થો

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં પ્રયોજકે પોરબંદર જિલ્લાની પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ 1 અને 2 ના શિક્ષકોની NEP-2020 ના ફાઉન્ડેશનલ તબક્કા પ્રત્યેની સમજ જાણવા માટે પ્રયાસ કર્યો હતો. પ્રસ્તુત અભ્યાસના અંતે પ્રયોજકે આ પ્રમાણેના ફલિતાર્થો રજૂ કર્યા હતા.

પ્રસ્તુત અભ્યાસના અંતે મળેલા તારણો પરથી જાણી શકાય કે,

1. NEP-2020 ફાઉન્ડેશનલ તબક્કા વિષે વિગતવાર સમજ આપવી જોઈએ.
2. અત્યારની શિક્ષણ પદ્ધતિ અને NEP-2020 મુજબની શિક્ષણ પદ્ધતિ અંગેની ચર્ચા કરવી જોઈએ.

સંદર્ભ સૂચિ

ઉચાટ, ડી.એ. (1997). સામાજિક શાસ્ત્રોમાં સંશોધન સમસ્યા પસંદગીના સૈદ્ધાંતિક અને વ્યવહારું

આધારો. રાજકોટ : પારસ પ્રકાશન.

----- (2003). સંશોધન ઉપકરણો. રાજકોટ : સ્વ. ડૉ. હરિભાઈ જી. દેસાઈ મેમોરિયલ બુકબેંક,

શિક્ષણશાસ્ત્ર ભવન, સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી,

----- (2004). માહિતી પર સંશોધન વ્યવહારો. રાજકોટ : શિક્ષણશાસ્ત્ર ભવન, સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી.

----- (2004). સંશોધન દર્શન. રાજકોટ : પારસ પ્રકાશન.

----- (2006). ગુણાત્મક સંશોધન. રાજકોટ : શિક્ષણશાસ્ત્ર ભવન, સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી.

ઉચાટ, ડી.એ. અને અન્યો, (1998). સંશોધન અહેવાલનું લેખન શી રીતે કરશો ? રાજકોટ :

નિજિજન સાયકો સેન્ટર.

દેસાઈ, એચ.જી. (1992). સંશોધન પદ્ધતિઓ અને પ્રવિધિઓ (આઠમી આવૃત્તિ). અમદાવાદ:

યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય.

દોગા, એન.એસ. (2007). શિક્ષણનું મનોવિજ્ઞાન. રાજકોટ : નિજિજન સાયકો સેન્ટર.

જીવન શિક્ષણ (નવેમ્બર-2021). નિપુણ ભારત ભાગ-1. ગાંધીનગર : ગુજરાત શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ.

રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ 2020, માનવ સંસાધન અને વિકાસ મંત્રાલય, ભારત સરકાર.

પરિશિષ્ટ- 1

શ્રી રામબા જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન - પોરબંદર

આ માહિતીનો ઉપયોગ સંશોધન કાર્ય માટે કરવાનો છે. જેથી શિક્ષક મિત્રોને વિનંતી કે માપદંડમાં સાચી માહિતી આપશો. સહકારની અપેક્ષા સહ....

સામાન્ય માહિતી

- શિક્ષકનું પૂરું નામ :
- શાળાનું નામ : તાલુકો :
- જાતીયતા : પુરુષ સ્ત્રી
- શૈક્ષણિક લાયકાત: પી.ટી.સી. બી.એડ.
- શૈક્ષણિક અનુભવ પાંચ વર્ષથી ઓછો પાંચ વર્ષથી વધુ
- વૈવાહિક દરજ્જો : પરિણીત અપરિણીત
- કુટુંબનો પ્રકાર : સંયુક્ત વિભક્ત
- ઉંમર : 25 વર્ષથી ઓછી 25 વર્ષથી વધુ
- ગ્રેજ્યુએશનનો વિષય-પ્રવાહ : વિનિયન અને વાણિજ્ય પ્રવાહ વિજ્ઞાન પ્રવાહ
- શાળામાં ભણાવતા વિષય : ગુજરાતી ગણિત
- મેનેજમેન્ટ મુજબ શાળા પ્રકાર : સરકારી પ્રાઇવેટ
- શાળા મીડીયમ : ગુજરાતી અંગ્રેજી

નીચેના પ્રશ્નના સાચા વિકલ્પના ખાનામાં ટીકમાર્ક કરો.

ક્રમ	પ્રશ્ન	A	B	C	D
1	NEP -2020 મુજબ શિક્ષણનું માળખું કેવું છે ?	5+3+3+4	10+2	બંને	એક પણ નહીં
2	NEP -2020 મુજબ પ્રારંભિક બળ સંભાળ કેટલા વિભાગમાં વહેંચાયેલું છે ?	ત્રણ	એક	ચાર	બે

3	NEP -2020 મુજબ બાળ શિક્ષણના વિકાસમાં સ્થાનિક કક્ષાએ પ્રચલિત પરંપરાઓનો ઉપયોગ ક્યાં ભાગમાં કરવામાં આવે છે?	SCHOOL EDUCATION	EARLY CHILDHOOD CARE AND EDUCATION	TEACHER EDUCATION	ADULT EDUCATION
4	NEP -2020 મુજબ ARLY CHILDHOOD CARE AND EDUCATION ના વિભાગમાં કેટલા વર્ષના બાળકોનો સમાવેશ થાય છે?	૧ થી ૧૦ વર્ષ	૦ થી ૮ વર્ષ	૧ થી ૮ વર્ષ	૧ થી ૭ વર્ષ
5	NEP -2020 મુજબ પાંચ વર્ષથી ઓછી વયના બાળકોને ક્યાં વિભાગમાં પ્રવેશ આપવામાં આવશે?	પૂર્વ પ્રાથમિક વર્ગ	બાલવાટિકા	બંને	એક પણ નહી
6	NEP -2020 મુજબ પાંચ વર્ષથી ઓછી વયના બાળકોના અધ્યયનમાં શાના પર ભર મૂકવામાં આવશે?	ગીત	કથન	પ્રયોગ	રમત ગમત
7	NEP -2020 મુજબ પૂર્વ પ્રાથમિક વર્ગ ક્યા નામે ઓળખાય છે?	આંગણવાડી	શાળા	બંને	એક પણ નહિ
8	NEP -2020 મુજબ પૂર્વ પ્રાથમિક તબક્કામાં ક્યા પાસાઓને આવરી લેવામાં આવશે?	પ્રારંભિક સાક્ષરતા સંખ્યા	પ્રારંભિક બાળ સંભાળ	શિક્ષણ	ત્રણેય
9	NEP -2020 મુજબ પ્રારંભિક બળ સંભાળ અને શિક્ષણના આ તાલીમી કાર્યક્રમોનું નિરીક્ષણ ક્યા વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવશે?	CRC	શિક્ષક	બંને	એક પણ નહિ
10	NEP -2020 મુજબ પ્રારંભિક બાળ સંભાળ અને શિક્ષણની અભ્યાસક્રમ સરંચના અને શિક્ષણની વ્યવસ્થા નક્કી કરવાની જવાબદારી કઈ સંસ્થાની છે?	NCERT	MHRD	GCERT	ત્રણેય

11	NEP -2020 મુજબ પ્રારંભિક બાળ સંભાળ અને શિક્ષણને શાળા શિક્ષણમાં દાખલ કરવાની પ્રક્રિયામાં માર્ગદર્શન મળી રહે તે માટે કઈ સમિતિની રચના કરવામાં આવશે ?	ટાસ્ક ફોર્સ	શિક્ષક	બંને	એક પણ નહિ
12	NEP -2020 મુજબ હાલની અધ્યયન સંબંધિત ગંભીર સમસ્યા કઈ છે ?	સરળ વાચન અને અર્થગ્રહણમાં અક્ષમ	સાદી ગણન ક્રિયા કરવામાં અક્ષમ	બંને	એક પણ નહિ
13	NEP -2020 મુજબ કયા ધોરણ સુધી મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન જરૂરી છે ?	બે	ચાર	એક	ત્રણ
14	NEP -2020 મુજબ કયા વર્ષ સુધીમાં મૂળભૂત સાક્ષરતા અને સંખ્યાજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે તેવો લક્ષ્યાંક છે ?	2025	2022	2023	2024
15	NEP -2020 મુજબ મૂળભૂત સાક્ષરતામાં શાનો સમાવેશ થાય છે ?	મૂળભૂત વાચન	લેખન	અંક ગણિત	ત્રણેય
16	NEP -2020 મુજબ કઈ સંસ્થા દ્વારા તાત્કાલિક ધોરણે National mission on foundational literacy and numeracy ની સ્થાપના કરવામાં આવશે ?	MHARD	GCERT	NCERT	ત્રણેય
17	NEP -2020 મુજબ શાળામાં વિદ્યાર્થી - શિક્ષક ગુણોત્તર કેટલો રાખવાનું લક્ષ્ય છે ?	૩૦ : ૦૧ થી ઓછો	૩૦ : ૦૧ થી વધુ	૨૫ : ૦૧ થી વધુ	૨૫ : ૧ થી ઓછો
18	NEP -2020 મુજબ સામાજિક અને આર્થિક રીતે વંચિત વિદ્યાર્થીઓ માટે વિદ્યાર્થી- શિક્ષક ગુણોત્તર કેટલું રાખવાનું લક્ષ્ય છે ?	૩૦ : ૦૧ થી વધુ	૩૦ : ૦૧ થી ઓછો	૨૫ : ૧ થી વધુ	૨૫ : ૧ થી ઓછો
19	NEP -2020 મુજબ ધો. ૧ ના વિદ્યાર્થીઓ માટે	૫ મહિના	૩ મહિના	૨ મહિના	૬ મહિના

	શરૂઆતના કેટલા મહિના માટે મોડ્યુલ તૈયાર કરવામાં આવશે ?				
20	NEP -2020 મુજબ ધો. ૧ ના વિદ્યાર્થીઓ માટે શરૂઆતના મહિનાઓ માટે મોડ્યુલ કઈ સંસ્થા દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવશે ?	NCTE	MHRD	NCERT	GCERT
21	NEP -2020 મુજબ ધો.૧ ના વિદ્યાર્થીઓ માટે શરૂઆતના મહિનાઓ માટે મોડ્યુલ કઈ પદ્ધતિ પર આધારિત રહેશે ?	ગીત	રમત ગમત	વાર્તા	પ્રયોગ
22	NEP -2020 મુજબ ધો. ૧ ના વિદ્યાર્થીઓ માટે શરૂઆતના મહિનાઓ માટે ક્યુ મોડ્યુલ વિકસિત કરવામાં આવશે ?	આંગણવાડી મોડ્યુલ	શાળા શિક્ષણ મોડ્યુલ	શાળા તૈયારી મોડ્યુલ	બાલવાટિકા મોડ્યુલ

ડૉ. યુ. ડી. મહેતા

સિનિયર લેકચરર, ડાચેટ, પોરબંદર